

Međunarodnopravna regulacija oružja za masovno uništenje, s naglaskom na nuklearno oružje

Čavlović, Dora

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:074871>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu Pravni fakultet

Katedra za međunarodno pravo

Dora Čavlović

**MEĐUNARODNOPRAVNA REGULACIJA ORUŽJA ZA MASOVNO
UNIŠTENJE, S NAGLASKOM NA NUKLEARNO ORUŽJE**

diplomski rad

mentorica: doc. dr. sc. Rutvica Rusan Novokmet

Zagreb, listopad 2023.

Izjava o izvornosti

Ja, Dora Čavlović, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Dora Čavlović

SAŽETAK

Oružje za masovno uništenje najrazornija je vrsta oružja i zbog svojih karakteristika predstavlja realnu opasnost za cijelo čovječanstvo jer pitanje njegove pravne uređenosti još nije u potpunosti riješeno. Za razliku od biološkog i kemijskog koje je uređeno međunarodnim ugovorima, nuklearno oružje donedavno nije bilo zabranjeno nekim pravilom međunarodnog prava. U vezi s tim, čak je i Međunarodni sud u svom Savjetodavnom mišljenju iz 1996. nije mogao zauzeti definitivni stav o pitanju je li prijetnja uporabom ili sama uporaba nuklearnog oružja u okolnostima samoobrane protivna pravilima međunarodnog humanitarnog prava. U tom vremenskom periodu od 25 godina pravo oružanih sukoba kao segment međunarodnog prava doživljavalo je brojne promjene koje su nastupile kao posljedica nastojanja međunarodne zajednice da uspostavi konkretan pravni okvir kojim bi se reducirala i ograničila upotreba takvog oružja. Recentna prekretnica dogodila se 2021. godine kada je na snagu stupio novi Ugovor o zabrani nuklearnog oružja. Iako se na prvi čini kako bi taj Ugovor uz proglašene bezatomske zone i zabranjene nuklearne pokuse mogao zaokružiti pravnu regulaciju oružja za masovno uništenje, "zveckanja" nuklearnim oružjem tijekom ruske invazije na Ukrajinu otvaraju pitanje hoćemo li ponovno po rubu novog nuklearnog rata.

Ključne riječi: oružje za masovno uništenje, nuklearno oružje, bezatomske zone, zabrana nuklearnih pokusa, neproliferacija

SUMMARY

Weapons of mass destruction are the most destructive type of weapons and, due to their characteristics, they represent a real danger for the entire humanity because the issue of its legal regulation has not yet been completely resolved. Unlike biological and chemical weapons, which are regulated by international conventions, nuclear weapons, until recently, were not explicitly prohibited by any international legal norm. In this regard, in its Advisory Opinion of 1996 even the International Court of Justice was unable to take a definite stand on the question of whether the threat of use or the actual use of nuclear weapons in circumstances of self-defense is contrary to the rules of international humanitarian law. In that time period of 25 years, the law of armed conflicts as a segment of international law experienced numerous changes that occurred as a result of the efforts of the international community to establish a concrete legislative framework in order to reduce and limit the use of such weapons. A recent turning point occurred when the new Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons entered into force in 2021. Although at first it seems that, along with declared nuclear-weapon-free zones and the prohibition of nuclear tests, this Treaty might complete the legal regulation of weapons of mass destruction, the "rattling" of nuclear weapons during the Russian invasion on Ukraine raises the question of whether we are walking on the edge of a new nuclear war once again.

Key words: weapons of mass destruction, nuclear weapons, nuclear-weapon-free zones, prohibition of nuclear tests, non-proliferation

SADRŽAJ

I. UVOD – POVIJESNI PREGLED.....	1
II. POJAM ORUŽJA ZA MASOVNO UNIŠTENJE.....	2
III. VRSTE ORUŽJA ZA MASOVNO UNIŠTENJE.....	3
1. Kemijsko oružje.....	3
2. Biološko oružje.....	6
3. Nuklearno oružje.....	7
IV. MEĐUNARODNOPRAVNA REGULACIJA NUKLEARNOG ORUŽJA.....	9
1. Zabrana nuklearnih pokusa.....	9
2. Bezatomske zone	12
3. Ugovor o neširenju nuklearnog oružja.....	16
4. Ugovor o zabrani nuklearnog oružja	20
5. Dvostrani ugovori o smanjenju strateškog naoružanja.....	23
V. MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE (ORGANI) I PITANJA NUKLEARNOG NAORUŽANJA.....	25
1. Međunarodna agencija za atomsku energiju – IAEA.....	25
2. Ured Ujedinjenih naroda za pitanja razoružanja - UNODA.....	27
3. Međunarodni sud i savjetodavno mišljenje o zakonitosti prijetnje ili upotrebe nuklearnog oružja.....	29
4. Aktualna situacija i potreba za novim savjetodavnim mišljenjem Međunarodnog suda.....	31
5. Međunarodni odbor Crvenog križa i njegova uloga u oružanim sukobima.....	32
VI. ZAKLJUČAK.....	34
VII. LITERATURA.....	36

I. UVOD - POVIJESNI PREGLED

Međunarodno pravo oružanih sukoba obuhvaća pravila koja uređuju odnose između međunarodnopravnih subjekata za vrijeme oružanog sukoba i u vezi s njim.¹ Rat kao samo jedan od oblika oružanih sukoba suvremenim je međunarodnim pravom zabranjen. pa u tom smjeru idu i pravila kojima se žele ukloniti okrutnosti i spriječiti nehumani oblici vođenja borbe. Jednom riječju, želi se postići humanizacija oružanog sukoba. Potrebno je naglasiti kako potpuna humanizacija nije moguća budući da međunarodno pravo ima zadatak uspostavljanja ravnoteže između humanizacije ratovanja s jedne, te vojnih potreba s druge strane. Upravo je postojanje vojnih potreba razlog tome da međunarodno pravo može nametati samo takva ograničenja koja ne smetaju postizanju glavne vojne svrhe.

Nastojanje međunarodne zajednice da postigne i u svakom slučaju sačuva navedenu ravnotežu rezultiralo je usvajanjem općih pravila međunarodnog prava primjenjivih na oružane sukobe. Iako danas važeća i poznata kao opća, ta pravila svoj korijen imaju u srednjem vijeku kada se počelo razvijati ratno pravo. Ono je svoj kodifikacijski put započelo sredinom 19. st., te se nastavilo tijekom i nakon Haaških mirovnih konferencija. Međutim, prekretnicu u njegovu daljnjem razvoju predstavlja diplomatska konferencija sazvana na inicijativu Međunarodnog odbora Crvenog križa, na kojoj su 1949. usvojene četiri Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata. Njima su kasnije dodani pripadajući protokoli, od kojih je za ovu temu najznačajniji Dopunski protokol o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba iz 1977. godine (Dopunski protokol I.). Budući da je u Ženevskim konvencijama naglasak stavljen na zaštitu žrtava oružanih sukoba, dotadašnji termin “ratno pravo” počinje se nadomještati terminom “humanitarno pravo”.² Od prvotne dihotomije te su dvije grane s vremenom postale toliko usko povezane da su prerasle u jedan jedinstveni kompleksni sustav danas poznat kao “međunarodno humanitarno pravo”. Želja za reguliranjem i humanizacijom ratovanja nije bila napuštena ni u razdoblju poslije Drugog svjetskog rata, štoviše, naglasak je upravo na ovom posljednjem, što je rezultiralo uspostavljanjem dodatnih ograničenja u vođenju neprijateljstava. Osim ograničenja u vođenju oružanih sukoba s obzirom na osobe, stvari i način vođenja borbi, posebno pitanje koje će se u ovom radu obraditi jest pitanje zabrane određenih vrsta oružja u oružanim sukobima.

Iz dvaju temeljnih načela prava oružanih sukoba, a to su obveza razlikovanja između boraca i civila te zabrana uzrokovanja nepotrebnih patnji boraca, izvode se i osnovna pravila o zabranjenim vrstama oružja: tako je zabranjeno oružje koje ne može razlikovati civilne i vojne ciljeve (dakle, koje ne može biti usmjereno samo na vojne ciljeve); isto tako, zabranjena je upotreba oružja koje borcima nepotrebno pogoršava patnje, odnosno uzrokuje boli veće od onih koje su neizbježne za postizanje legitimnih vojnih svrha.³ Osim konvencionalnog oružja i dakako njegove zabrane, posebno je pitanje zabrane oružja za

¹ Andrassy, J., Bakotić, B., Seršić, M., Vukas, B., *Međunarodno pravo*, sv. 3, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 129. - 134.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, str. 130.

masovno uništenje koje se pojavilo u novije vrijeme i koje je potrebno pravno regulirati na međunarodnoj razini ponajviše zbog činjenice što je ovdje riječ o najrazornijoj i najnepredvidljivijoj vrsti oružja poznatoj čovječanstvu.

Nastojanja da se ograniči oružanje država kako bi se stvorili bolji uvjeti za očuvanje mira, započela su već u prošlosti (zbog čega su upravo i bile sazvane Haaške mirovne konferencije 1899. i 1907. godine), ali je pitanje ograničenja određenih vrsta oružja aktualno i danas. Reguliranje oružanja i eventualno razoružanje nakon raspada Lige naroda pripalo je u zadatak Ujedinjenim narodima. Međutim, zbog skore i ubrzane utrke u naoružanju, kao i zbog činjenice što je nedugo poslije potpisivanja Povelje Ujedinjenih naroda 1945. godine došlo do uporabe nuklearnog oružja, ideja o potpunom razoružanju do danas nije s uspjehom provedena. Teškoće u traženju rješenja ovog problema odrazile su se i na sastav pojedinih međunarodnih organa, poglavito UN-a, u okviru kojega je 1952. godine osnovana Komisija za razoružanje.⁴ Iako djelovanje te Komisije nije dalo zadovoljavajuće rezultate, ipak je došlo do djelomičnih rješenja u vidu zaključivanja nekoliko ugovora koji uređuju neka pitanja razoružanja, a koji se posebno tiču nuklearnog oružja kao posebne vrste oružja za masovno uništenje kao i zabrane nuklearnih pokusa, uspostavljanja bezatomskih zona te neširenja nuklearnog oružja. Usporedo s mnogostranim sporazumima i rezolucijama Opće skupštine došlo je i do niza dvostranih sporazuma koji uređuju pitanje smanjenja nuklearnog arsenala i osiguranja ravnoteže snaga u njegovoj primjeni. Osim nuklearnog, predmet niza međunarodnih ugovora su i biološko i kemijsko oružje, o čemu će više riječi biti u nastavku rada.

II. POJAM ORUŽJA ZA MASOVNO UNIŠTENJE

Godine 1977. Opća skupština Ujedinjenih naroda je svojom rezolucijom A/RES/32/84-B usvojila definiciju oružja za masovno uništenje kao „[...] atomsko eksplozivno oružje, oružje s radioaktivnim materijalom, smrtonosno kemijsko i biološko oružje i bilo koje oružje razvijeno u budućnosti koje bi moglo imati karakteristike usporedive s razornim učinkom atomske bombe ili drugog gore spomenutog oružja.”⁵ Oružje za masovno uništenje predstavlja klasu oružja s potencijalom za postizanje ogromnog razornog učinka koji je u stanju ubiti milijune civila, ugroziti prirodni okoliš i svojim katastrofalnim učincima iz temelja promijeniti živote budućih generacija; uzrokovati smrt ili ozbiljne ozljede ljudi toksičnim ili otrovnim kemikalijama; širiti organizme ili toksine koji uzrokuju bolesti kako bi oštetili

⁴ U početku djelovanja UN-a stvorena je Komisija za atomsku energiju, a 1974. zaključkom Vijeća sigurnosti Komisija za konvencionalno oružanje. Te su komisije 1952. zamijenjene jednom – Komisijom za razoružanje. Budući da njeno djelovanje nije dalo zadovoljavajuće rezultate, Opća skupština ju je reaktivirala na prvoj izvanrednoj sjednici o razoružanju 1978. *Ibid.*, str. 104.

⁵ Rezolucija Opće skupštine o zabrani razvoja i proizvodnje novih vrsta oružja za masovno uništenje i novi sustavi takvog oružja, UN Doc. A/RES/32/84 B, 1977.

ili ubili ljude, životinje ili biljke; isporučiti nuklearne eksplozivne naprave, kemijske, biološke ili otrovne agense za njihovu upotrebu u neprijateljske svrhe ili u oružanim sukobima.⁶

Suvremena međunarodna pravna analiza slijedi navedenu definiciju, premda niti ugovorno niti međunarodno običajno pravo ne sadrže mjerodavnu definiciju navedene vrste oružja koje se, uz konvencionalno oružje, upotrebljava u oružanim sukobima. Oružje za masovno uništenje potrebno je promatrati i kroz sferu međunarodnog humanitarnog prava kao grane prava koja se bavi pitanjima oružanih sukoba i postupanja međunarodnopravnih subjekata u njima. Problematikom postojanja ali i pravne neuređenosti tog oružja aktivno se bavi međunarodna zajednica koja ulaže napore u provedbi politike neproliferacije oružja za masovno uništenje (s posebnim naglaskom na nuklearno oružje), te stvaranju svijeta bez bojazni o katastrofalnim posljedicama koje ovo oružje može imati za cijelo čovječanstvo.

III. VRSTE ORUŽJA ZA MASOVNO UNIŠTENJE

1. KEMIJSKO ORUŽJE

Kemijsko oružje u širem smislu obuhvaća bojne otrove, dimne tvari, zapaljiva sredstva, a u užem smislu bojne otrove sa sredstvima za njihovu uporabu: kemijsku municiju (topnička zrna, rakete, zrakoplovne bombe), kemijska minsko-eksplozivna sredstva i kemijske pribore.⁷ Kemijsko oružje djeluje uništavanjem ili privremenim onesposobljavanjem ljudi, životinja i biljaka otrovnim djelovanjem i kontaminacijom zraka, zemljišta, objekata i materijalnih dobara. Trajanje opasnosti od upotrijebljenog kemijskog oružja ovisi o postojanosti bojnog otrova, a može iznositi od nekoliko minuta do više dana i tjedana.⁸

Suvremena uporaba kemijskog oružja započela je u Prvom svjetskom ratu kada su sve strane oružanog sukoba koristile otrovne plinove za nanošenje patnje i uzrokovanje značajnih gubitaka na bojnopolju, a procjenjuje se da je bilo gotovo 100 000 ljudskih žrtava. Kao rezultat javne osude poražavajućih podataka o upotrebi kemijskog oružja 1925. je potpisan Ženevski protokol kojim je uporaba kemijskog oružja u ratovanju zabranjena.⁹ Međutim, nedostatak Protokola je u tome što on nije zabranjivao daljnji razvoj, proizvodnju i skladištenje kemijskog oružja.¹⁰ Tome u prilog najbolje govori apsurdna činjenica da su mnoge države koje su ratificirale Protokol zadržale pravo uporabe zabranjenog oružja protiv država koje nisu bile stranke Protokola. Tijekom Drugog svjetskog rata nije manjkalo niti korištenja

⁶ Weapons of Mass Destruction - Office for Disarmament Affairs - Regional Centre for Peace and Disarmament in Asia and the Pacific (unrcpd.org) (pristupljeno 1. lipnja 2023.).

⁷ Sovilj, D, Vitanovski, N., "Biološki agensi – nečujno oružje oko nas, jesmo li pripravnici?", *Policija i sigurnost*, sv. 26, br. 4, 2017., str. 379.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Protocol for the prohibition of the use in war of asphyxiating, poisonous or other gases, and of bacteriological methods of warfare, 1925.*, UNTS, sv. 94, 1929.

¹⁰ Chemical Weapons, United Nations, Office for Disarmament Affairs, Chemical Weapons – UNODA (pristupljeno 1. lipnja 2023.).

otrovnih plinova u nacističkim koncentracijskim logorima, a u razdoblju tzv. hladnog rata je došlo do značajnog razvoja, proizvodnje i gomilanja zaliha kemijskog oružja. Na sreću, kemijsko oružje navodno je korišteno u samo nekoliko slučajeva i to od strane Iraka protiv Islamske Republike Iran 1980.-ih.¹¹

Konvencija o zabrani razvijanja, proizvodnje, gomilanja i korištenja kemijskog oružja i o njegovu uništenju (*Chemical Weapons Convention – CWC*) usvojena 1992. godine stupila je na snagu 1997. sa zadaćom da osigura učinkovitu provedbu zabrane kemijskog oružja te da nadzire uništavanje zaliha kemijskog oružja i svih kemikalija koje bi se mogle zloupotrijebiti za njegovu proizvodnju.¹² Time ta konvencija predstavlja jedan od tri najvažnija međunarodna ugovora iz područja kontrole oružja za masovno uništenje, razoružanje i neširenje oružja za masovno uništenje.¹³ Osim toga, ona je i prvi sporazum o razoružanju dogovoren unutar multilateralnog okvira koji predviđa eliminaciju čitave kategorije oružja za masovno uništenje prema univerzalno primjenjivim međunarodnim nadzorom. Radi pripreme stupanja CWC konvencije na snagu formirano je Pripremno povjerenstvo Organizacije za zabranu kemijskog oružja (*Organisation for The Prohibition of Chemical Weapons, OPCW*), čija je odgovornost pripremanje detaljnih operativnih postupaka, ali i osiguranje vjerodostojnog i transparentnog režima za provjeru uništenja kemijskog oružja.¹⁴ U toj namjeri OPCW potiče međunarodnu suradnju u miroljubivoj upotrebi kemijskog oružja. Svakako je značajno istaknuti njenu suradnju s Ujedinjenim narodima, koja je regulirana sporazumom o odnosima između obiju organizacija usvojenim u Općoj skupštini UN-a 2001.¹⁵ Organizacija potiče i razmjenu znanstvenih i tehničkih informacija u području kemijske industrije. Sve države članice dužne su u Godišnjoj deklaraciji navesti sva civilna postrojenja koja bi u određenim uvjetima mogla proizvoditi kemijsko oružje.¹⁶ Osim toga, ona samostalno provodi inspekcije tih postrojenja. U slučaju da se država članica ne pridržava odrednica CWC i time ugrožava mir i sigurnost, Organizacija može slučaj prijaviti Općoj skupštini i Vijeću sigurnosti UN-a, a u skladu s potpisanim sporazumom s UN-om.¹⁷

Pristupanjem CWC konvenciji države članice obvezale su se kako neće proizvoditi i koristiti kemijsko oružje, niti ga prodavati drugima, te ako ga već posjeduju, obvezuju se uništiti ga. Do sada joj je pristupilo 188 država, među kojima i Republika Hrvatska u travnju 1995. godine. Odlukom Vlade RH

¹¹ *Ibid.*

¹² *Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction*, 1992., UNTS, sv. 1975, 1997.

¹³ Druga dva ugovora su: Ugovor o neširenju nuklearnog oružja (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)*), 1968., UNTS, sv. 729, 1970. i Konvencija o zabrani usavršavanja, proizvodnje i stvaranja zaliha bakteriološkog (biološkog) i toksičnog oružja, te o njihovom uništenju (*Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their destruction (BTWC)*), 1972., UNTS, sv. 1015, 1976.

¹⁴ *Final Report of the Preparatory Commission for the Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons*; 1997., str. 7, https://www.opcw.org/sites/default/files/documents/PC_series/PC-XVI/en/PCXVI37.pdf (pristupljeno 27. rujna 2023.).

¹⁵ Rezolucija Opće skupštine, *Cooperation between the United Nations and the Organization for the Prohibition of Chemical Weapons*, UN Doc. A/RES/55/283, 2001.

¹⁶ CWC konvencija, *op. cit.* (bilj. 12), čl. 6., st. 8.

¹⁷ *Ibid.*, čl. 8., st. 36., t. (c).

iz 1997. godine osnovano je Nacionalno povjerenstvo kao središnje međuresorno tijelo za praćenje provedbe Konvencije.¹⁸

29. travnja 2022. godine obilježena je 25. obljetnica stupanja na snagu Konvencije. Njezin uspjeh očituje se u podatku da je 100% prijavljenih svjetskih zaliha kemijskog oružja uništeno pod nadzorom Organizacije za zabranu kemijskog oružja.¹⁹ Međutim, unatoč opipljivom napretku po tom pitanju ponovna upotreba kemijskog oružja jedna je od najozbiljnijih prijetnji međunarodnom miru i sigurnosti. Posljednjih godina svijet je svjedočio stravičnoj upotrebi kemijskog oružja u Siriji sa stotinama žrtava, što je bio povod Europskoj uniji da ponovno snažno osudi upotrebu kemijskog oružja od strane Sirijske Arapske Republike i njenog nepoštivanja međunarodnih obveza na temelju Konvencije, što je potkrijepljeno sveobuhvatnim i temeljitim istragama koje su proveli Ujedinjeni narodi i Organizacija za zabranu kemijskog oružja.²⁰ Države članice Europske unije nastavit će dosljedno raditi na nacionalnoj i međunarodnoj razini s ciljem rješavanja napada kemijskim oružjem i drugih zločina počinjenih u Siriji, a općenito će podupirati zajedničke napore kako bi se osigurala odgovornost počinitelja kemijskih napada u okviru Međunarodnog partnerstva za borbu protiv nekažnjavanja upotrebe kemijskog oružja.²¹

Osim Sirije, recentan primjer uporabe ove vrste oružja za masovno uništenje je pokušaj ubojstva ruskog oporbenog političara 2020. godine pri čemu je upotrijebljen bojni otrov “*Novičok*”.²² Zabrinutost predstavlja i činjenica da Ruska Federacija još nije reagirala na međunarodne pozive na punu suradnju s Organizacijom kako bi se osigurala nepristrana međunarodna istraga tog pokušaja ubojstva. Upravo su ta dva slučaja potakla Europsku uniju da uvede mjere ograničavanja uporabe kemijskih supstanci protiv više ruskih i sirijskih pojedinaca i subjekata zbog njihova sudjelovanja u napadima kemijskim oružjem. Naglasak se stavlja na miroljubivu uporabu kemije kojoj doprinosi razvoj znanosti i tehnologije. Posebno se u tome ističe preobrazba laboratorija Organizacije za zabranu kemijskog oružja u Centar za kemiju i tehnologiju koji je ključan za jačanje Konvencije i poboljšanje kapaciteta Organizacije za obavljanje njenih temeljnih zadaća provjere i inspekcije.²³

Zaključno, upotreba kemijskog oružja, bez obzira na počinitelja, mjesto, vrijeme i okolnosti, predstavlja kršenje međunarodnog prava i može se smatrati najtežim međunarodnim kaznenim djelima – zločinom protiv čovječnosti i ratnim zločinom.²⁴

¹⁸ Ministarstvo vanjskih i europskih poslova RH - Biološko i kemijsko oružje (CWC, BTWC) (gov.hr) (pristupljeno 5. lipnja 2023.).

¹⁹ Chemical Weapons – UNODA (pristupljeno 5. lipnja 2023.).

²⁰ Chemical Weapons Convention: Declaration by the High Representative on behalf of the European Union to mark the 25th anniversary - Consilium (europa.eu) (pristupljeno 5. lipnja 2023.).

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ Konvencija o kemijskom oružju: Izjava visokog predstavnika u ime Europske unije kako bi se obilježila 25. obljetnica – Europsko vijeće, Vijeće Europske unije (europa.eu) (pristupljeno 5. lipnja 2023.). Korištenje kemijskih supstanci prema Rimskom statutu Međunarodnog kaznenog suda podrazumijeva korištenje zagušljivih,

2. BIOLOŠKO ORUŽJE

Iako je biološko oružje međunarodnim pravom zabranjeno, njegovo proizvodnja i skladištenje još uvijek se provode, a s obzirom na okolnosti porasta terorizma u svijetu, nije isključena ni njegova primjena. Bitne karakteristike koje biološko oružje može izazvati su masovnost u uništenju ljudi, životinja i biljnog svijeta. Ono izaziva teške psihološke afekte s naglašenom panikom i strahom, a karakterizira ga i djelovanje nakon dužeg vremena, što otežava detektiranje takvog napada, te ima karakteristiku terorizma "tihog djelovanja" (za razliku od nuklearnog i kemijskog oružja).²⁵ Glavne značajke biološkog oružja koje ga razlikuju od svih drugih oružja jesu odgođeno i prikriveno djelovanje. Odgođeno djelovanje značajka je koja se temelji na biološkim zakonitostima širenja zaraze i pojavljivanja prvih simptoma bolesti u zaražene osobe, tj. na vremenu inkubacije. Prikriveno djelovanje također se temelji na biološkim zakonitostima, odnosno rasprostranjenosti i prisutnosti bakterija i virusa u prirodi, što uvelike otežava detekciju, identifikaciju i zakonsko dokazivanje uporabe biološkog oružja.²⁶

Biološko oružje kao vrsta oružja za masovno uništenje širi organizme i toksine koji uzrokuju bolesti kod ljudi, životinja i biljaka, a koje se ne bi ograničile samo na nacionalne granice, već bi se mogle brzo proširiti cijelim svijetom. Posljedice takvog namjernog ispuštanja bioloških agensa ili otrova mogle bi biti i više nego dramatične. Osim izravnih posljedica po zdravlje i život, takvi događaji mogu uzrokovati nestašicu hrane, ekološke katastrofe i enormne ekonomske gubitke. Upravo ove osobine biološkog oružja idu u prilog diverzijsko-terorističkom načinu djelovanja sa svim karakteristikama i obilježjima koja ono nosi.²⁷ Zbog te je svoje prirode biološko oružje globalno prepoznato, što je bio važan korak prema donošenju pravno obvezujućeg međunarodnog ugovora. Naime, uporaba patogena kao načina ratovanja prvi put izričito je zabranjena Ženevskim protokolom²⁸ iz 1925. godine i definirana međunarodnim sporazumom najviše razine – Konvencijom o biološkom i toksičnom oružju koja je na snagu stupila 1972.²⁹

Konvencija učinkovito zabranjuje razvoj, proizvodnju, nabavu, prijenos, skladištenje i korištenje biološkog i otrovnog oružja, čime je potaknula međunarodnu zajednicu da se pozabavi pitanjem širenja oružja za masovno uništenje, stoga i ne čudi da je dosegla gotovo univerzalno članstvo od 185 država i

otrovnih ili drugih plinova i svih sličnih tekućina, materijala ili uređaja, čime se uvrštava na popis ratnih zločina. *Rome Statute of the International Criminal Court*, 1998., UNTS, sv. 2187, 2004., čl.8., st. 2. (b), t. xviii.

²⁵ Sovilj, Vitanovski, *op.cit.* (bilj. 7), str. 379.

²⁶ Vučemilović, A., Volf, M., *Oružja za masovno uništavanje: kemijsko i biološko oružje*, Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Oružane snage Republike Hrvatske, Hrvatsko vojno učilište "Dr. Franjo Tuđman", 2019., str. 82.

²⁷ Sovilj, Vitanovski, *op.cit.* (bilj. 7).

²⁸ Ženevski protokol, *op. cit.* (bilj. 9).

²⁹ Vučemilović, Volf, *op. cit.* (bilj. 26), str. 83.

4 države potpisnice.³⁰ Poznata kao Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje i gomilanja zaliha bakteriološkog (biološkog) i otrovnog oružja te o njihovom uništenju³¹ Konvencija je dogovorena na Konferenciji Odbora za razoružanje u Švicarskoj. Otvorena je za potpisivanje 10. travnja 1972., a stupila je na snagu 26. ožujka 1975., čime nadopunjuje Ženevski protokol iz 1925. koji je zabranjivao samo uporabu biološkog oružja. Države članice Konvencije obvezale su se da „nikada ni u kakvim okolnostima neće razvijati, proizvoditi, skladištiti ili na drugi način steći ili zadržati: mikrobnne ili druge biološke agense ili otrove bez obzira na njihovo podrijetlo ili metodu proizvodnje, vrsta i u količinama koje nemaju opravdanje za profilaktičke, zaštitne ili druge miroljubive svrhe; kao i oružja, opreme ili sredstava isporuke namijenjenih za korištenje takvih agenasa ili otrova u neprijateljske svrhe ili u oružanom sukobu.”³²

Iako je prošao dugi niz godina od njezinog stupanja na snagu, još uvijek nije uspostavljen provedbeni mehanizam implementacije koji bi predstavljao dobre temelje za međusobno povjerenje država glede ispunjenja obveza postavljenih ovom Konvencijom. Unatoč promjenama u znanosti, tehnologiji i politici države članice nastoje osigurati da Konvencija u svakom trenutku ostane relevantna i učinkovita. Tako je od 1980. godine održano ukupno osam preglednih konferencija na kojima su se države članice sastajale kako bi razmotrile njezino dosljedno provođenje.³³

3. NUKLEARNO ORUŽJE

Nuklearno oružje kao podvrsta oružja za masovno uništenje planirano je za eksplozivno pražnjenje energije kroz nuklearnu fisiju ili fuziju, ili mješavinu obje tehnike.³⁴ Fisijsko oružje su atomske bombe, dok se u fuzijsko nuklearno oružje ubrajaju hidrogenska ili vodikova bomba te neutronska bomba kod koje se u prvoj minuti nakon eksplozije oslobađa više od 50 % energije u obliku ionizirajućeg zračenja čime je radioaktivnost znatno smanjena, 35% otpada na toplinsku energiju, a 15% na nuklearnu radijaciju.³⁵ Prema namjeni dijeli se na taktičko, operativno i strategijsko. Nuklearno oružje je zajedničko ime za sve vrste oružja čiji su učinci velika razorna snaga, visoka toplina i radiološko zračenje. Namijenjeno je za uništavanje žive sile, tehnike i objekata i stoga za sobom ostavlja razorne trenutne i dugoročne posljedice, zbog čega je steklo atribut najrazornijeg oružja na svijetu. Upravo iz

³⁰ RH je pristupila Konvenciji 1993. Godine, a podnosi redovita godišnja izvješća Uredu UN-a za razoružanje sa sjedištem u Ženevi. *Final Document of the Ninth Review Conference of the States Parties to the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction*, UN Doc. BWC/CONF.IX/9, 2022., str. 12.

³¹ BTWC Konvencija, *op. cit.* (bilj. 13).

³² Biological Weapons, United Nations, Office for Disarmament Affairs, Biological Weapons Convention – UNODA (pristupljeno 1. lipnja 2023.).

³³ Pregledne konferencije održavaju se svakih pet godina, a u međuvremenu se održavaju godišnji sastanci stručnjaka, te sastanci država članica BTWC konvencije. *Ibid.*

³⁴ Anand, I., "The Legality of the Use of Nuclear Weapons in Light of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW) or Nuke Ban Treaty, 2021", *Jus Corpus Law Journal*, sv. 3, br. 2, 2022., str. 319. - 337.

³⁵ The Energy from a Nuclear Weapon (atomicarchive.com) (pristupljeno 20. rujna 2023.).

tog razloga desetljećima se nastoji pronaći konkretno pravno rješenje u vidu njegove redukcije i potpunog uništenja sa željom održavanja međunarodnog mira i sigurnosti te stvaranja sigurnijeg svijeta.

Razvoj tehnologije nuklearnog oružja započeo je tijekom Drugog svjetskog rata. Tijekom tog šestogodišnjeg ratnog razdoblja atomske bombe su bile korištene svega dva puta – oba puta od strane Sjedinjenih Američkih Država protiv Japana i to u Hirošimi 6. kolovoza te Nagasakiju 9. kolovoza 1945. Nakon završetka Drugog svjetskog rata uslijedio je period nuklearne proliferacije što je pak otvorilo put globalnoj utrci u naoružanju u kojoj su se za prevlast borile Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez.³⁶ Obje spomenute atomske bombe dobivaju energiju iz reakcija fisije, što je bilo revolucionarno otkriće njemačkih nuklearnih fizičara. Osim nuklearne fisije, postoji i nuklearna fuzija, a upravo je kombinacija tih dvaju procesa karakteristična za termonuklearno oružje odnosno hidrogenske bombe. Daljnje provođenje nuklearnih istraživanja odobrio je američki predsjednik Roosevelt pod kodnim nazivom *Projekt Manhattan*. Velik dio rada na tom projektu bio je obavljen u Novom Meksiku pod Oppenheimerovim vodstvom koji je zbog uspješne detonacije prve atomske bombe, *Trinity Testa*, dobio nadimak “otac atomske bombe”. Upravo je to označilo početak nuklearnog doba koje je obilježilo razvoj dviju vrsta atomskih bombi – jedne na bazi uranija nazvane *Little Boy* koja je bačena na Hirošimu, i druge na bazi plutonija nazvane *Fat man* koja je bačena na Nagasaki samo tri dana kasnije³⁷ Premda su bile različitog sastava, bacanje obiju bombi za sobom je ostavilo nemjerljive i nesagledive posljedice: *Little Boy* je eksplodirao snagom od oko 13 kilotona, sraznivši sa zemljom pet kvadratnih milja grada i trenutačno ubivši 80 000 ljudi. Deseci tisuća drugih kasnije su preminuli od izloženosti zračenju. Budući da se Japanci nisu odmah predali, Sjedinjene Američke Države bacile su drugu atomsku bombu tri dana kasnije na grad Nagasaki.³⁸

Okončanjem Drugog svjetskog rata razvoj nuklearnog naoružanja doživljava svoj rast kad je 1950. između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza započela utrka u naoružanju. Povod za novonastalu hladnoratovsku situaciju bilo je sovjetsko testiranje njihove prve nuklearne bombe 1949. godine, na što su Sjedinjene Američke Države odgovorile 1950. pokretanjem programa za razvoj naprednijeg termonuklearnog oružja.³⁹ Nuklearna testiranja i istraživanja u tom su periodu postali ciljevi od visokog interesa za svega nekoliko država. Uz već spomenute dvije nuklearne sile Velika Britanija, Francuska i Kina također su pošle putem razvoja nuklearnog oružja.

Iduća faza širenja nuklearnog oružja odnosila se na sovjetsko postavljanje nuklearnih projektila na Kubu, samo 90 milja od obala Sjedinjenih Američkih Država, koje je rezultiralo 13-dnevnim vojnim i političkim sukobom poznatom pod nazivom “kubanska raketna kriza”, koju je pokrenuo tadašnji sovjetski vođa Nikita Hruščov raspoređivanjem nuklearnih projektila kratkog i srednjeg dometa.

³⁶ Atomic Bomb: Nuclear Bomb, Hiroshima & Nagasaki - HISTORY (pristupljeno 21. lipnja 2023.).

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Hiroshima and Nagasaki bombings - ICAN (icanw.org) (pristupljeno 29. rujna 2023.).

³⁹ Atomic Bomb: Nuclear Bomb, Hiroshima & Nagasaki – HISTORY (pristupljeno 21. lipnja 2023.).

Uspostavljanjem pomorske blokade umjesto prvotno planiranih raketnih napada na samu bazu američki predsjednik Kennedy je tim svojim činom spriječio eskalaciju sukoba.⁴⁰

Zabrinutost oko zdravstvenih i ekoloških učinaka nuklearne radijacije koja je ostala u okolišu nakon nuklearne eksplozije postala je aktualna pojavom takozvanog Antinuklearnog pokreta koji se pojavio na samom vrhuncu tzv. hladnog rata, 1961. godine. Pokret je i 10-ak godina kasnije ponovno uspio zaokupiti nacionalnu pozornost. Naime, 1970.-ih i 1980.-ih godina održani su veliki prosvjedi protiv nuklearnih reaktora nakon nesreće na Otoku tri milje, gdje je 1979. došlo do nuklearnog kvara u elektrani u američkoj saveznoj državi Pennsylvaniji. Njujorški prosvjed 1982., na kojem je marširalo milijun ljudi, ostao je zabilježen kao jedan od najvećih političkih prosvjeda u povijesti Sjedinjenih Američkih Država. Sudionici tog prosvjeda prizivali su kraj utrke u nuklearnom naoružanju, a to je bio tek početak borbe međunarodne zajednice s problemom pravnog uređenja pitanja uporabe nuklearnog oružja u oružanim sukobima.

IV. MEĐUNARODNOPRAVNA REGULACIJA NUKLEARNOG ORUŽJA

1. ZABRANA NUKLEARNIH POKUSA

Prvi stvarni korak prema ograničavanju oružanja predstavlja Ugovor o djelomičnoj zabrani testiranja nuklearnog oružja u atmosferi, svemiru i pod vodom koji je sklopljen 1963.⁴¹ Njime se države članice obvezuju da zabrane, spriječe i ne izvode bilo kakvu nuklearnu pokusnu eksploziju ili drugu nuklearnu eksploziju na bilo kojem dijelu svog područja ili područja pod svojom suverenitetom i vlašću: i to u zraku i preko granice zračnog prostora, uključujući svemirski prostor, pod vodom, teritorijalno i otvoreno more; te u bilo kojoj drugoj sredini ako se zbog takve eksplozije radioaktivne čestice mogu proširiti izvan područja odnosno države. Ubrzo, Ugovoru se pridružilo 100 država članica, ali za daljnji korak na području zabrane nuklearnih pokusa bilo je potrebno tri desetljeća budući da ovaj Ugovor nije ulazio u materiju zabrane nuklearnih pokusa pod zemljom.

Daljnji koraci u realizaciji ovog cilja ubrzani su završetkom tzv. hladnog rata te je 1996. godine usvojen Ugovor o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih pokusa (*Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty*, CTBT).⁴² Temelj njegovog usvajanja bila je rezolucija Opće skupštine Ujedinjenih naroda.⁴³ Njime se

⁴⁰ Casey-Maslen, S., *Nuclear weapons – law, policy and practice*, Cambridge University Press, Cambridge, 2022., str. 61.

⁴¹ Ugovor o djelomičnoj zabrani testiranja nuklearnog oružja u atmosferi, svemiru i pod vodom (eng. *Partial Test Ban Treaty*) stupio je na snagu 1963., samo godinu dana nakon kubanske raketne krize. United Nations – Office for Disarmament Affairs: *Securing our Common Future: An Agenda for Disarmament.*, 2018., str. 10.; SG+disarmament+agenda_1.pdf (un-arm.org) (pristupljeno 27. rujna 2023.).

⁴² Pregovori o sklapanju ovog ugovora započeli su 1950.-ih godina 20. stoljeća kad su Sjedinjene Američke Države i SSSR bile zabrinute zbog posljedica koje nuklearni pokusi imaju na okoliš i zdravlje ljudi, *ibid.* *Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty*, 1996. Ugovor još nije stupio na snagu. Vidi United Nations Treaty Series, https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280049f7f&clang=_en (pristupljeno 23. rujna 2023.).

⁴³ Rezolucija Opće skupštine, UN Doc. A/RES/50/245, 1996.

zabranjuju sve vrste nuklearnih pokusa (uključujući i one na i pod zemljom) i člankom II. osniva se posebna organizacija tog Ugovora radi osiguranja provedbe ugovornih odredbi i međunarodne kontrole poštivanja ugovora - Organizacija Ugovora o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih pokusa.⁴⁴ Unatoč velikom broju potpisnica i ratifikacija, kao i činjenici da je svrha tog Ugovora da služi kao moćna normativna prepreka potencijalnom daljnjem razvoju, proizvodnji i nabavi nuklearnog oružja, Ugovor još uvijek nije na snazi zbog nedovoljnog broja stranaka.

Iako se tim Ugovorom ne određuje uništenje postojećeg oružja niti obustava proizvodnje, niti se izrijeком zabranjuje njegova uporaba, u preambuli Ugovora se izriče namjera da se što prije postigne sporazum o općem i potpunom razoružanju i o potpunom trajnom obustavljanju svih nuklearnih pokusa, čime ona postavlja opći politički kontekst ugovora.⁴⁵ Osim preambule, cjelokupni sporazum sadrži i 17 članaka, dva aneksa ugovora i protokol s dva aneksa koji detaljno opisuju postupke provjere. Članak I. utvrđuje da je svim državama strankama zabranjeno provoditi bilo kakvu pokusnu eksploziju nuklearnog oružja ili bilo koju drugu nuklearnu eksploziju.⁴⁶ Člankom III. CTBT-a zahtijeva se od država stranaka da sukladno svom ustavnom procesu poduzmu sve potrebne mjere za provedbu svojih ugovornih obveza, dok je člankom IV. uspostavljen verifikacijski režim Ugovora.⁴⁷

Prema posljednjim podacima, Ugovor o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih pokusa potpisalo je 185 država od kojih ga je ratificiralo 170. Da bi stupio na snagu, trebaju ga potpisati i ratificirati sve 44 članice Konferencije o razoružanju iz 1996. koje posjeduju nuklearne reaktore.⁴⁸ Međutim, tijekom godina napredak u znanosti i tehnologiji eksponencijalno je povećao kapacitet praćenja i provjere mehanizama usklađenosti i otkrivanja širenja nuklearnog oružja. Ove aktivnosti i alate za praćenje pokrenulo je i razvilo Privremeno tehničko tajništvo pripremne komisije Organizacije CTBT (CTBTO).⁴⁹ Organizacija se sastoji od Konferencije država stranaka, Izvršnog vijeća⁵⁰ i Tehničkog tajništva.⁵¹ Strukturno je neovisna od Međunarodne agencije za atomsku energiju (*International Atomic Energy Agency*, IAEA), ali djeluje u suradnji s njom.⁵²

⁴⁴ Pripremna komisija ove Organizacije osnovana je na temelju Rezolucije usvojene od strane država potpisnica 19. studenog 1996. *Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty, Meeting of States Signatories*, UN Doc. CTBT/MSS/RES/1, 1996.

Vidi čl. 2. CTBT-a na temelju kojeg je Organizacija osnovana: https://www.ctbto.org/sites/default/files/Documents/CTBT_English_withCover.pdf (pristupljeno 27. rujna 2023.).

⁴⁵ Preambula CTBT-a, *op. cit.* (bilj. 42).

⁴⁶ Čl. I. CTBT-a, *ibid.*

⁴⁷ Čl. III. i IV. CTBT-a, *ibid.*

⁴⁸ Čl. VII., *ibid.*

⁴⁹ Organizacija Ugovora o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih pokusa uspostavljena je na temelju članka II. Ugovora o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih pokusa (CTBT). Vidi *supra*, uz bilj. 44.

⁵⁰ Izvršno vijeće Organizacije je glavno tijelo za donošenje odluka koje se sastoji od 51 člana, a članstvo je ravnomjerno geografski raspoređeno. <https://www.ctbto.org/our-mission/the-organization/ctbto-after-entry-into-force#:~:text=The%20Executive%20Council%20will%20be%20the%20executive%20body%2C,into%20account%20the%20goal%20of%20fair%20geographical%20distribution> (pristupljeno 22. lipnja 2023.).

⁵¹ *Comprehensive Test Ban Treaty at a Glance*, Arms Control Association; *Implementing Organization* (pristupljeno 28. rujna 2023.).

⁵² *Ibid.*

Međunarodni sustav praćenja CTBTO-a, koji već obuhvaća gotovo 90 posto država, daje povjerenje da nijedna nuklearna eksplozija neće izbjeći otkrivanje.⁵³ Bitno je pritom naglasiti da ništa ne igra tako presudnu ulogu u izbjegavanju nuklearnog rata kao potpuno uklanjanje nuklearnog oružja. Naivno je očekivati kako će se taj cilj postići u skorije vrijeme, osobito u svjetlu današnjih prijetnji nuklearnim oružjem, stoga treba poduzimati ostvarivije korake kao što su zaustavljanje nuklearnih eksplozija te poticanje država i nedržavnih aktera da ustraju u toj borbi.

Iako je još uvijek neizvjesno hoće li ikada stupiti na snagu, ovaj Ugovor je zajedno s Ugovorom o neširenju nuklearnog oružja pridonio smanjenju broja nuklearnih pokusa. U razdoblju od 1945. (od kad su testiranja započela) do 1996. izvedeno ih je više od 2000, a nakon 1996. i njegovog potpisivanja samo su Indija, Pakistan i Sjeverna Koreja⁵⁴ prekršili moratorij na izvođenje nuklearnih pokusa.⁵⁵

Kao što je već rečeno, nuklearni pokusi još nisu zabranjeni općim međunarodnim pravom, a u prilog tome ide i preporuka Međunarodne agencije za atomsku energiju prema kojoj je odlaganje u minimalnim koncentracijama dopušteno ako ne uzrokuje neprihvatljive rizike za ljude i okoliš.⁵⁶

Opća skupština Ujedinjenih naroda je 12. siječnja 2010. jednoglasnim donošenjem Rezolucije 64/35 proglasila 29. kolovoza kao Međunarodni dan borbe protiv nuklearnih pokusa.⁵⁷ Usvojena na inicijativu Republike Kazahstan Rezolucija poziva na povećanje svijesti o razornim učincima probnih eksplozija na ljudski život, ali i opasnostima od nuklearnih padalina uzrokovanih pokusima u atmosferi.⁵⁸ Osim toga, 26. rujna se obilježava Međunarodni dan za potpuno uklanjanje nuklearnog oružja.⁵⁹ Navedeni datumi zajedno s nizom drugih događaja i radnji potaknuli su globalno okruženje koje snažno zagovara svijet bez nuklearnog oružja.⁶⁰

2. BEZATOMSKE ZONE

⁵³ International Day against Nuclear Tests | United Nations (pristupljeno 22. lipnja 2023.).

⁵⁴ Sjeverna Koreja aktualan je primjer nepoštivanja odredbi CTBT-a. U vezi s time, uspostavljena je baza podataka o testiranju raketa koja bilježi napredak u sjevernokorejskom raketnom programu dokumentiranjem svih takvih testova od prvog koji se dogodio u travnju 1984., te će se rutinski ažurirati prema potrebi. NTI, <https://www.nti.org/analysis/articles/cns-north-korea-missile-test-database/> (pristupljeno 28. rujna 2023.). Posebno je zabrinjavajuća činjenica da je Sjeverna Koreja samo u 2023. godini lansirala 25 projektila. CSIS Missile Defense Project, <https://missilethreat.csis.org/north-korea-missile-launches-1984-present/> (pristupljeno 27. rujna 2023.).

⁵⁵ Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/act/1998-05/news-briefs/india-conducts-nuclear-tests-pakistan-follows-suit> (pristupljeno 28. rujna 2023.).

⁵⁶ SSG-60 Management of Residues Containing Naturally Occurring Radioactive Material from Uranium Production and Other Activities ; 4. Protection of People and the Environment (dostupno na: IAEA, Nuclear Safety and Security, dostupno na: https://nucleus-apps.iaea.org/nss-oui/Content/Index?type=PublishedCollection&collectionid=m_dd3bd740-594b-4fa1-90ed-6914d23840e2&SearchText=minimal%20concentration#c_efe5316f-3ba2-42e4-9739-1d9f07d3f953, pristupljeno 28. rujna 2023.).

⁵⁷ Rezolucija Opće skupštine, *International Day against Nuclear Tests*, UN Doc. A/RES/64/35, 2010.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ Rezolucija Opće skupštine, UN Doc. A/RES/68/32, 2013.

⁶⁰ International Day against Nuclear Tests | United Nations (pristupljeno 5. lipnja 2023.).

Pod pojmom bezatomskih zona podrazumijevamo zabranu proizvodnje, držanja i upotrebe atomskog oružja na određenom geografskom području. Sve nabrojeno rezultat je sporazuma slobodno uspostavljenih između država koji su pravno obvezujući, a njihovu implementaciju podupire Opća skupština Ujedinjenih naroda.⁶¹ Ona ih je tako svojom rezolucijom iz 1975. definirala kao bilo koju zonu uspostavljenu temeljem ugovora ili konvencije o potpunoj odsutnosti nuklearnog oružja unutar zone koju je potvrdio međunarodni sustav za praćenje usklađenosti s ovom obvezom.⁶² Ideja o geografskim područjima potpuno slobodnima od nuklearnog oružja bila je potaknuta 1950.-ih godina utrkom u naoružanju između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza te njihovih saveznika. Tako je poljski ministar vanjskih poslova Rapacki predložio stvaranje bezatomske zone u srednjoj Europi 1957., a taj je plan poznat i kao "Rapacki plan"⁶³.

Pitanje o mogućem širenju nuklearnog oružja službeno je pokrenuo irski ministar vanjskih poslova na 13. sjednici Opće skupštine 1958. godine. Nakon dva zasjedanja Skupštine 1961. je konačno jednoglasno usvojena rezolucija koja poziva nuklearne sile da ne šire nuklearno oružje, a nenuklearne države da takvo oružje ne nabave.⁶⁴

Usljediti su slični prijedlozi i za razne druge dijelove svijeta. Latinsko-američke države prihvatile su tu ideju potpisavši ga 1967. Regije koje su trenutno obuhvaćene zonama bez nuklearnog oružja (*Nuclear weapon free zone – NWFZ*) sporazumima uključuju: Latinsku Ameriku (Sporazum iz Tlatelolca iz 1967.),⁶⁵ Južni Pacifik (Sporazum iz Rarotonge iz 1985.),⁶⁶ Jugoistočnu Aziju (Sporazum iz Bangkoka iz 1995.),⁶⁷ Afriku (Sporazum iz Pelindabe iz 1996.)⁶⁸ i Središnju Aziju (Sporazum iz Semipalatinska iz 2006.)⁶⁹. Ugovor o zabrani nuklearnog oružja u Latinskoj Americi potpisan je u mjestu Tlatelolco u Meksiku, prema kojem je nazvan Tlatelolco ugovor, a njime je stvorena prva

⁶¹ Dwan, R., Kane Z., *The ways and means in which nuclear-weapon-free zones contribute to regional peace, stability and other political objectives*, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR), 2020., str. 1, para. 1. Microsoft Word - 20200630 UNIDIR Intersessional paper .docx (pristupljeno 5. lipnja 2023.).

⁶² Rezolucija Opće skupštine, *Comprehensive study of the question of nuclear-weapon-free zones in all its aspects*, UN Doc. A/RES/3472 (XXX), 2002.

⁶³ Rapackijev plan je u početku nastojao spriječiti raspoređivanje nuklearnog oružja u Poljskoj, Čehoslovačkoj, Zapadnoj Njemačkoj i Istočnoj Njemačkoj, zadržavajući pravo za druge europske zemlje koje će slijediti njihov primjer. Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/factsheets/nwfz> (pristupljeno 1. rujna 2023.).

⁶⁴ Epstein, W. "The Making of the Treaty of Tlatelolco", *Journal of the History of International Law*, sv. 3, br. 2, 2001., str. 155.

⁶⁵ *Exchange of letters constituting an agreement in connection with the Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean ("the Tlatelolco Treaty")*, UNTS, 1996., sv. 1946, 1996.

⁶⁶ Treaty of Rarotonga | United Nations Platform for Nuclear-Weapon-Free Zones (pristupljeno 28. rujna 2023.).

⁶⁷ Ugovor iz Bangkoka razvijen je kao dio Deklaracije o zoni mira, slobode i neutralnosti (ZOPAN) izdane 1971. s namjerom da se regija održi „slobodnom od bilo kojeg oblika ili načina uplitanja vanjskih sila“. Vidi na: https://www.unidir.org/sites/default/files/2020-07/UNIDIR%20Intersessional%20paper_1.pdf (pristupljeno 28. rujna 2023.).

⁶⁸ [UNODA Treaties Database](#): Ideja o stvaranju afričke bezatomske zone prvi put se pojavila nakon francuskih pokusa nuklearnim oružjem u pustinji Sahara 1961. godine. Dwan, Kane, *op.cit.* (bilj. 61), str. 2.

⁶⁹ Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia | United Nations Platform for Nuclear-Weapon-Free Zones (NWFZ) At a Glance | Arms Control Association.

bezatomska zona u svijetu.⁷⁰ Ujedno je i jedini ugovor u kojem je svih pet država koje posjeduju nuklearno oružje ratificiralo dodatne protokole.⁷¹ Njegov idejni začetnik i vođa projekta od samog početka je bio podtajnik u meksičkom ministarstvu vanjskih poslova A. G. Robles, zbog čega je stekao titulu "oca Tlatelolco ugovora".⁷² Taj je ugovor označio zabranu upotrebe nuklearne energije i postavljanje nuklearnih uređaja za druge svrhe osim miroljubivih.⁷³ Osim toga, bio je temelj stvaranja posebne regionalne organizacije – Organizacije za zabranu nuklearnog oružja u Latinskoj Americi (*Agency for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean*, OPANAL).⁷⁴ Tlatelolco ugovoru su dodana i dva protokola: Protokolom I. odgovornost za pojedina područja pripada i nekim drugim državama izvan granica Latinske Amerike, dok se Protokolom II. sve nuklearne države obvezuju da sa svoje strane neće činiti ništa što bi pridonijelo da države ugovornice prekrše svoje ugovorne obveze dajući time negativna sigurnosna jamstva.⁷⁵

Stvaranje bezatomske zone u Latinskoj Americi pozdravila je i Opća skupština UN-a, čije su preporuke i inicijative pospješile proglašenje bezatomskih zona na Južnom Pacifiku, Jugoistočnoj Aziji i Africi. Za razliku od Ugovora iz Tlatelolca, ostali regionalni sporazumi u svojim odredbama ipak zadržavaju prava državama koja su im osigurana Konvencijom o pravu mora iz 1982.⁷⁶ Tako je u svjetlu članka 23. Konvencije propisano da su brodovi na nuklearni pogon i brodovi koji prevoze nuklearne i druge opasne supstance dužni pri korištenju prava neškodljivog prolaska kroz teritorijalno more imati isprave i pridržavati se posebnih mjera opreza utvrđenih za takve brodove međunarodnim ugovorima.⁷⁷

Pravo država da uspostave određene zone bez nuklearnog oružja na svom teritoriju osigurano je Ugovorom o neširenju nuklearnog naoružanja⁷⁸ koji je u uskoj vezi s uspostavom bezatomskih zona budući da njihovo proglašenje predstavlja regionalni pristup jačanju globalnih normi o neproliferaciji i na taj način otvara put prema svijetu bez nuklearnog oružja. Istim je stopama krenula i Komisija za

⁷⁰ Pitanje sklapanja ovog ugovora pokrenuto je nakon kubanske raketne krize 1962. kao odgovor na zabrinutosti izazvane stacioniranjem sovjetskog taktičkog i oružja srednjeg dometa te nuklearnih projektila na Kubi. Dwan, Kane, *op.cit.* (bilj. 61), str. 2.

⁷¹ Dodatni protokol Tlatelolco ugovora kojim se obvezuje poštivanje denuklearizacije u pojedinoj geografskoj zoni ratificiralo je svih pet država posjednica nuklearnog oružja i to redom: Ujedinjeno Kraljevstvo 11. prosinca 1969.; Sjedinjene Američke Države 12. svibnja 1971.; Francuska 22. ožujka 1974.; Kina 2. lipnja 1974.; Sovjetski Savez 8. siječnja 1979. ([Tlatelolco Treaty \(nti.org\)](https://nti.org/); pristupljeno 26. rujna 2023.).

⁷² Epstein, *op.cit.* (bilj. 64), str. 158.

⁷³ Enormna važnost Tlatelolco ugovora je u tome što su njime prvi puta u nuklearnom dobu postavljena prava ograničenja za države s nuklearnim oružjem, a također je po prvi puta jedno veliko i gusto naseljeno područje svijeta proglašeno zonom bez nuklearnog oružja. *Ibid.*, str. 171.

⁷⁴ Osnivanje Organizacije za zabranu nuklearnog oružja u Latinskoj Americi izričito je propisano člankom VII. Tlatelolco ugovora (OPANAL, INF.11/2018, OPANAL, Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean, Treaty of Tlatelolco (pristupljeno 29. rujna 2023.).

⁷⁵ *Additional Protocol I to the Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean, Additional Protocol II to the Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean*, UNODA Treaties Database (pristupljeno 29. rujna 2023.).

⁷⁶ Čl. II. svih ugovora (Ugovora iz Rarotonge, Pelindabe, Bangkoka i Semipalatinska), UNODA Treaties Database (pristupljeno 29. rujna 2023.).

⁷⁷ *United Nations Convention on the Law of the Sea*, 1982., UNTS, sv. 1833, 1994., čl. 22.

⁷⁸ Vidi *infra*, poglavlje 3. Cronberg, T., "The Security of Nuclear Weapon-Free Zones: The Middle East as a Test for Unconditional Security Assurances", *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, sv. 5, br. 1, 2022., str. 46.

razoružanje Ujedinjenih naroda koja je u svom izvješću iz 1999. preporučila niz načela i smjernica za uspostavu zona bez nuklearnog oružja.⁷⁹

Kada govorimo o svrsi proglašenja bezatomskih zona uopće, polazimo od same ideje postojanja međunarodnog prava, a to je održanje međunarodnog mira i sigurnosti. Neki su teoretičari zagovarali tezu da su bezatomske zone odskočne daske prema uklanjanju nuklearnog oružja.⁸⁰ Primjer praktične važnosti njihova postojanja je afrička bezatomska zona proglašena za vrijeme rata u Kongu. Jedina je zona Pelindabe i time postala dijelom mirovne strategije i budućih sigurnosnih jamstava.⁸¹ Polazeći od važnosti suradnje u očuvanju međunarodnog mira i sigurnosti postoje mišljenja prema kojima bi već doneseni sporazumi o Zonama bili dobri temelji za nastavak zajedničkih aktivnosti na međunarodnom planu, pogotovo ako bi se primjenjivali na području Bliskog Istoka.⁸²

Za druge teoretičare su bezatomske zone samo jedan od mehanizama za djelomično ograničavanje nuklearnog oružja, a glavni protuargument njihovu proglašenju je u tome što nisu sve države s nuklearnim oružjem potpisale niti ratificirale sigurnosna jamstva priložena ugovorima o regionalnim zonama. Nadalje, opća sigurnosna jamstva nenuklearnim državama nisu dovoljna jer države s nuklearnim oružjem žele zadržati svoje mogućnosti prijetnje korištenjem ili korištenja nuklearnog oružja otvorenima.⁸³ Ista struja istomišljenika naglašava i samo ograničeni vijek trajanja Zona, navodeći kao primjer Zonu Latinske Amerike.⁸⁴

Što se trajanja ugovora tiče, oni ostaju na snazi na neodređeno vrijeme, a svaka država stranka ima mogućnost povlačenja.⁸⁵ Kontrola ispunjavanja obveza iz predmetnih ugovora provodi se na način da svaka država usvaja sveobuhvatne mjere zaštite kojima upravlja Međunarodna agencija za atomsku energiju. Prošireni nadzor predviđa se Dodatnim protokolom Agencije⁸⁶, a zagovara ga Ugovor o proglašenju bezatomskih zona u srednjoj Aziji.⁸⁷

⁷⁹ United Nations General Assembly, *Review of the Implementation of the Recommendations and Decisions adopted by the General Assembly at its tenth special session: Report of the Disarmament Commission*, UN Doc. A/51/182/Rev.1, 1999., str. 71.

⁸⁰ Mišljenje je američkog veleposlanika Thomasa Grahama: "Potreban je alternativni put za nuklearno razoružanje. Pokret za zone bez nuklearnog oružja (*nuclear-weapon-free zones*, NWFZ), koji se malo najavljuje na konferencijama o nuklearnoj politici diljem svijeta, mogao bi biti takva alternativa". Cronberg, *op. cit.* (bilj. 78), str. 46.

⁸¹ Stott, N., "The Treaty of Pelindaba: towards the full implementation of the African NWFZ Treaty", u: Vignard, K. (ur.), *Nuclear-weapon-free zones*, Disarmament forum, UNIDIR, 2011., str. 21.

⁸² Netpeljivosti između Izraela i Irana koja traju već desetljećima predmet su interesa raznih teoretičara koji tvrde da bi se rješenje koje je postignuto Tlatelolco ugovorom analogno moglo primijeniti i na ove dvije bliskoistočne države i tako potaknuti proces suradnje između njih. Cronberg, *op.cit.* (bilj.78), str. 56.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ U zoni Latinske Amerike Argentina i Brazil ukinuli su svoje programe nuklearnog oružja nakon procesa stvaranja zone. Dwan, Kane, *op.cit.* (bilj. 61), str. 4.

⁸⁵ Svi NWFZ ugovori zahtijevaju obavijest 12 mjeseci unaprijed da država stranka prekida svoje ugovorne obveze, osim Ugovora iz Tlatelolca koji zahtijeva obavijest 3 mjeseca unaprijed.

⁸⁶ International Atomic Energy Agency: INFCIRC/540: *Model Protocol additional to the Agreement(s) between State(s) and the International Atomic Energy Agency for the Application of Safeguards* (dostupno na: IAEA, <https://www.iaea.org/sites/default/files/infirc540c.pdf>; (pristupljeno 29. rujna 2023.).

⁸⁷ Additional protocol for verification of nuclear safeguards | IAEA (pristupljeno 29. rujna 2023.).

Teritorijalna primjena ugovora je takva da se svaka zona odnosi na čitave teritorije svih država stranaka, uključujući sve kopnene posjede, unutrašnje vode, teritorijalna mora i arhipelaške vode.⁸⁸ No, budući da svaki od ovih pet ugovora na svoj način određuje prostornu dimenziju primjene ugovora, dolazi se do zaključka kako opće pravilo teritorijalnosti nije dosljedno provedeno.⁸⁹ Ipak, takvo je rješenje donekle razumljivo jer se radi o različitim područjima svijeta koja imaju određene posebnosti i kao takva zahtijevaju pojedinačna rješenja. Uz bezatomske zone proglašene na kopnu postoje i ostala posebna područja koja su predmet drugih ugovora koji se bave denuklearizacijom geografskih regija, od kojih se izdvaja Antarkt, morsko dno i podzemlje te svemir.

Preduvjet za proglašenje antarktičke bezatomske zone bilo je usvajanje Ugovora o Antarktiku 1959. godine. Ugovor je rezultat Washingtonske konferencije kojoj je pristupilo dvanaest država koje su i danas članke ovog sporazuma, uz još njih 44.⁹⁰ Slovi kao prvi pravno obvezujući ugovor nastao nakon razdoblja tzv. hladnog rata. Priznajući da je u interesu cijelog čovječanstva da se Antarkt i dalje koristi isključivo u miroljubive svrhe i da ne postane poprište ili predmet međunarodnog razdora, dvanaest se država potpisnica Ugovora složilo oko sadržaja ugovora prema čijem je članku 1. propisano da su između ostalog zabranjene svake mjere vojne prirode, kao što su uspostavljanje vojnih baza i utvrda, izvođenje vojnih manevara, kao i ispitivanje bilo koje vrste oružja (uključujući i nuklearno) ili pak odlaganje radioaktivnog otpada u tom području. Sporazumom je također zabranjeno istraživanje minerala i nafte na razdoblje od 50 godina, a njime je uređeno i pitanje zaštite antarktičkog okoliša.⁹¹ Miroljubiva upotreba predmetnog područja, određena člankom 1., točkom 2., krenula je u smjeru poticanja slobode znanstvenog istraživanja i razmjene znanstvenih informacija i osoblja na Antarktiku.⁹² Iako Sporazumom nije predviđeno postojanje međunarodnih verifikacijskih mjera, do danas nema zabilježenih kršenja njegovih odredbi.⁹³

Denuklearizacija morskog dna i podzemlja postigla se Sporazumom o zabrani postavljanja nuklearnog oružja na morsko dno i podzemlje.⁹⁴ Težnja za sprječavanjem opasne mogućnosti da velike sile, s obzirom na pojačana oceanografska istraživanja, počnu postavljati projekte na morsko dno blizu neprijateljskih obala, dovela je do potpisivanja ovog Sporazuma 11. veljače 1971. Člankom prvim

⁸⁸ Nuclear-Weapon-Free Zones (NWFZ) At a Glance | Arms Control Association (pristupljeno 29. rujna 2023.).

⁸⁹ Teritorijalna primjena Tlatelolco ugovora: <https://treaties.unoda.org/t/tlatelolco> (čl. 4.); teritorijalna primjena Ugovora iz Raratonge: <https://treaties.unoda.org/t/rarotonga> (čl. 2.); teritorijalna primjena Ugovora iz Bangkoka: <https://treaties.unoda.org/t/bangkok> (čl. 2.); teritorijalna primjena Ugovora iz Pelindaba: <https://treaties.unoda.org/t/pelindaba> (čl. 2.); teritorijalna primjena Ugovora iz Semipalatinska: <https://treaties.unoda.org/t/canwzfz> (čl. 2.).

⁹⁰ U.S Department of State, Archive, <https://1997-2001.state.gov/global/arms/treaties/arctic1.html> (pristupljeno 26. rujna 2023.). Dvanaest potpisnica, među koje se ubrajaju Argentina, Australija, Belgija, Čile, Francuska, Japan, Novi Zeland, Norveška, Poljska, Južnoafrička Unija, Sovjetski Savez, Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske, Sjedinjene Američke Države, ratificiralo je Ugovor u razdoblju od 1960. do 1961., kada je on stupio na snagu. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/02/website-1-Antarctic-Treaty-Turkiye-update.pdf> (pristupljeno 9. listopada 2023.).

⁹¹ *Ibid.*

⁹² *The Antarctic Treaty*, 1959., UNTS, sv. 402, 1961., čl. 1., st. 2.

⁹³ Casey-Maslen, *op.cit.* (bilj. 40), str. 142.

⁹⁴ Čl. I., *Treaty on the prohibition of the emplacement of nuclear weapons and other weapons of mass destruction on the sea-bed and the ocean floor and in the subsoil thereof*, 1971., UNTS, sv. 955, 1972.

propisana je zabrana postavljanja nuklearnog oružja na morsko dno udaljeno više od 12 morskih milja od obale.⁹⁵ U svrhu provedbe ovog Sporazuma Opća skupština Ujedinjenih naroda je osnovala *ad hoc* vijeće koje podržava miroljubivu uporabu i istraživanje u skladu s Poveljom UN-a radi očuvanja međunarodnog mira i sigurnosti.⁹⁶ Sporazum su potpisale 84 države, među kojima i Sjedinjene Američke Države i Rusija kao slijednica Sovjetskog Saveza. Nedostatak sporazuma je u tome što se među potpisnicama ne nalaze Izrael, Francuska i Pakistan kao države koje posjeduju nuklearno oružje.⁹⁷

Kao što se može zaključiti, težnja velike većine država međunarodne zajednice za očuvanjem međunarodnog mira i sigurnosti je toliko snažna da nimalo ne čudi što je ideja stvaranja bezatomskih zona diljem svijeta od svojih skromnih početaka u šezdesetim godinama 20. st. počela sve više uzimati maha. Vodeći se mišlju da je nemoguće očekivati potpunu zabranu nuklearnog oružja, utješna je činjenica da je gotova cijela južna hemisfera Zemlje (uključujući i pripadajuće morska predjele) pod ugovornim ograničenjima ovakve vrste.

3. UGOVOR O NEŠIRENJU NUKLEARNOG ORUŽJA

Globalno uklanjanje nuklearnog i svih ostalih vrsta oružja za masovno uništenje bilo je cilj prve rezolucije koju je donijela Opća skupština Ujedinjenih naroda 1946. godine.⁹⁸ U očekivanju da se proizvodnja i posjed nuklearnog oružja posve zabrani, željelo se postići barem to da se posjed i proizvodnja ne šire na nove države, osim na one koje ga već sada proizvode. Stoga je međunarodna zajednica išla za tim da države koje ga još ne proizvode ne pristupe njegovoj proizvodnji, a države koje ga posjeduju trebalo je obvezati da ga ne ustupe drugima. Početkom 1960.-ih godina središnja tema UN-ovih rasprava postaje pitanje sprječavanja širenja nuklearnog naoružanja. Po završetku tzv. hladnog rata uloženi su progresivni naponi po pitanju neširenja nuklearnog oružja. U skladu s tim, Sjedinjene Američke Države i SSSR podnijeli su odvojene ali istovjetne prijedloge za budući Ugovor o neširenju nuklearnog oružja (*Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons, NPT*), čiji je nacrt izrađen u Odboru za razoružanje, a koji je Opća skupština UN-a usvojila 1968. godine.⁹⁹ Ugovor je na snagu stupio 1970. i sa 191 državom strankom danas drži za jedan od najuspješnijih mnogostranih ugovora o kontroli naoružanja. Jedan je od najstarijih, najambicioznijih i najuniverzalnijih ugovora o kontroli

⁹⁵ Casey-Maslen, *op.cit.* (bilj. 40), str. 147.

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ UNODA Treaties Database, Sea-bed Treaty – Participants, https://treaties.unoda.org/t/sea_bed/participants (pristupljeno 25. rujna 2023.).

⁹⁸ Rezolucija Opće skupštine, *Establishment of a Commission to Deal with the Problems Raised by the Discovery of Atomic Energy*, UN Doc. A/RES/1 (I), 1946. Prema toj se rezoluciji uporaba atomske energije mora svesti isključivo na uporabu u miroljubive svrhe te na eliminaciju nuklearnog naoružavanja. Vidi *Securing our common future, An Agenda for Disarmament*, Office for Disarmament Affairs, Office for Disarmament Affairs, New York, 2018., str. 54.

⁹⁹ *Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons (NPT Treaty)*, 1968., UNTS, sv. 729, 1970.

naoružanja koji je ikada stupio na snagu.¹⁰⁰ Iako je prvotno sklopljen na 25 godina, 1995. je produljen na neodređeno vrijeme.¹⁰¹

Ovaj ugovor predstavlja središnji dio međunarodnih napora za sprječavanje širenja nuklearnog oružja, promicanje suradnje u miroljubivoj uporabi nuklearne energije i postizanje nuklearnog razoružanja, tako da, osim sprječavanja širenja nuklearnog oružja, nastoji regulirati sve oblike korištenja nuklearne energije. Iz toga proizlaze njegova tri karakteristična "stupa": neširenje, razoružanje i miroljubiva uporaba.¹⁰² Stup neširenja opisan je u člancima I-III. Prema ovom stupu, ne-nuklearne države stranke suglasne su da neće uvoziti, graditi ili na drugi način nabaviti nuklearno oružje ili druge nuklearne eksplozivne naprave. Nuklearne države stranke obvezne su ne prenositi nuklearno oružje ili eksplozivne naprave drugim državama. Osim toga, bilo kojoj skupini država dopušteno je uspostaviti zone bez nuklearnog oružja na svojim teritorijima.¹⁰³ Članak VI. opisuje stup razoružanja i obvezuje stranke da se obvezuju "nastaviti pregovore u dobroj vjeri o učinkovitim mjerama koje se odnose na skori prekid utrke u nuklearnom naoružanju i na nuklearno razoružanje, te o ugovoru o općem i potpunom razoružanju pod strogom i učinkovitom međunarodnom kontrolom."¹⁰⁴ Konačno, kao poticaj državama da ne posjeduju nuklearno oružje, u ugovor je uključen stup miroljubive uporabe.¹⁰⁵ U okviru ovog stupa, kako je opisano u člancima IV. i V., sve države stranke Ugovora pristaju na punu razmjenu opreme, materijala i znanstvenih i tehnoloških informacija za miroljubivu upotrebu nuklearne energije. Države stranke koje ne posjeduju nuklearno oružje moraju prihvatiti i poštovati mjere zaštite Međunarodne agencije za atomsku energiju (IAEA) kao uvjet za miroljubivu nuklearnu suradnju.¹⁰⁶

Države stranke Ugovora podijeljene su u dvije skupine: države koje ne posjeduju (nenuklearne države) i države koje posjeduju nuklearni arsenal (nuklearne države)¹⁰⁷, a sukladno tome nametnute su im i obveze. Države koje ne posjeduju nuklearno oružje obvezuju se da neće proizvoditi ili ga na drugi način nabavljati (uključujući i nuklearne eksplozivne naprave), a nuklearne države se obvezuju da neće pomagati ili poticati države bez nuklearnog oružja na njegovu proizvodnju i nabavu.¹⁰⁸ Osim Sjedinjenih Američkih Država i Rusije koje su pokrenule pitanje neproliferacije nuklearnog oružja,

¹⁰⁰ Peloso, C., "Crafting an Updated Nuclear Non-Proliferation Treaty: Applying the Lessons Learned from the Success of Similar International Treaties to the Nuclear Arms Problem", *Santa Clara Journal of International Law*, sv. 9, br. 2, 2011., str. 311.

¹⁰¹ Rockwood, L., "The Nuclear Non-Proliferation Treaty: A Permanent Commitment to Disarmament and Non-Proliferation", *Nuclear Law Bulletin*, sv. 2, br. 56, 1995., str. 10.

¹⁰² Peloso, *op.cit.* (bilj. 100), str. 312.

¹⁰³ NPT, čl. I. - III., *op. cit.* (bilj. 99).

¹⁰⁴ *Ibid.*, čl. VI.

¹⁰⁵ *Ibid.*, čl. IV. - V.

¹⁰⁶ Peloso, *op. cit.* (bilj. 100), str. 312. - 313.

¹⁰⁷ Nuklearne države, njih 5 (Sjedinjene Američke Države, Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska, Rusija i Kina), prema Ugovoru imaju pravo posjedovanja nuklearnog oružja, ali im se ujedno i nalaže obveza nastavljanja pregovora u dobroj vjeri o učinkovitim mjerama koje se odnose na prestanak utrke u naoružanju. Zbog takvog "povlaštenog" položaja države koje ne posjeduju arsenal nuklearnog oružja izrazile su nezadovoljstvo optuživši pet nuklearnih sila da nisu jasno precizirale na koji bi način osmislile povjerljiv i dovoljno provediv režim razoružanja. *Ibid.*, str. 323.

¹⁰⁸ *Ibid.*

svakako je važno spomenuti i Republiku Južnu Afriku koja je demontirala svoj nuklearni arsenal, ali i Francusku i Ujedinjeno Kraljevstvo koje su poduzele jednostrane korake kako bi smanjile svoj arsenal nuklearnog oružja.¹⁰⁹

Jedan od osnovnih mehanizama za sprječavanje širenja nuklearnog oružja su sigurnosna jamstva koja obvezuju države bez nuklearnog oružja da omoguće nadzor nad uporabom nuklearnog materijala.¹¹⁰ Ta je zadaća povjerena Međunarodnoj agenciji za atomsku energiju¹¹¹ koja ju izvršava provodeći kontrolu i nadziranje lokacija, transfera i rukovanja nuklearnim materijalom. Osim sigurnosnih jamstava, mehanizmi na koji se Ugovor oslanja su dobrovoljni sporazumi o sigurnosnim jamstvima koji doprinose smanjenju diskriminacijskih učinaka tih mjera.¹¹²

Veliki uspjeh na području neširenja nuklearnog oružja postignut je u prvih 25 godina od stupanja Ugovora na snagu, kada su mu pristupile mnoge države unatoč svom dovoljnom industrijskom razvoju koji im je bio dostatan za pokretanje vlastitih vojnih nuklearnih programa. Slijedom toga, da se naslutiti kako je u temelju svake isplanirane međunarodne aktivnosti i svakog provedenog programa zapravo osnovna funkcija međunarodnog prava - održanje međunarodnog mira i sigurnosti. Ključ održavanja međunarodnog mira bez sumnje je prvenstveno u neširenju nuklearnog oružja, stoga ne čudi da su postojeće norme za razoružanje i neproliferaciju neraskidivo povezane, kao i da se dalje proširuju i međusobno osnažuju. Utjecaj Ugovora vidljiv je i u nuklearnom razoružanju Ukrajine, Kazahstana i Bjelorusije. Raspadom SSSR-a velike količine nuklearnog oružja ostale su na području Ukrajine, a u manjoj mjeri na području Kazahstana i Bjelorusije.¹¹³ Snažan međunarodni pritisak (prije svega Sjedinjenih Američkih Država), rastuće antinuklearno raspoloženje i gospodarska kriza primorali su ove tri države da se Budimpeštanskim memorandumom iz 1994. odreknu nuklearnog oružja na svom teritoriju.¹¹⁴ U zamjenu za financijsku pomoć i sigurnosna jamstva da ih Rusija, Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija neće napasti, tri bivše sovjetske države odustale su od vojnih nuklearnih programa, a nuklearno su oružje predale Rusiji.

Kada je riječ o nuklearnom razoružanju, Ugovor o neširenju nuklearnog oružja nije postigao svoj cilj postavljen rezolucijom iz 1946.¹¹⁵ Iako se broj nuklearnih bojnih glava u posljednjih 35 godina

¹⁰⁹ Veliki naponi se ulažu i u zonama Bliskog Istoka. Iako oni za sada ostaju neuspješni, za prerastanje moguće krize širenja nuklearnog oružja u oružani sukob zaslužni su diplomacija i međunarodni dijalog. Upravo u tom smjeru je krenuo Zajednički sveobuhvatni akcijski plan između Europske unije i Islamske Republike Iran koji je time postao povijesno postignuće. Unatoč nedavnim događajima koji su ugrozili njegovu dugoročnu održivost, on može i treba i dalje služiti kao najbolje moguće sredstvo za dobivanje jamstava o isključivo miroljubivoj prirodni nuklearnog programa Islamske Republike Iran. *Securing our common future*, *op. cit.* (bilj. 41), str. 15.

¹¹⁰ Abe, N., "The NPT at Fifty: Successes and Failures", *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, sv. 3, br. 2, 2020., str. 224.

¹¹¹ Za napor uložen u donošenje Ugovora o neširenju nuklearnog oružja, IAEA-i je dodijeljena Nobelova nagrade za mir. *Ibid.*, str. 16.

¹¹² NPT, čl. III., *op. cit.* (bilj. 99).

¹¹³ Peloso, *op. cit.* (bilj. 100), str. 313. - 314.

¹¹⁴ *Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, 1994., UNTS, sv. 3007, 2014.

¹¹⁵ Vidi *supra* uz bilj. 98

drastično smanjio, do potpunog razoružanja još uvijek nije došlo.¹¹⁶ Jedan od razloga za to je svakako nedorečenost Ugovora budući da on ne definira vremenski okvir u kojem se države članice trebaju razoružati, nego samo ukazuje na to da obveza treba biti ispunjena u razumnom roku.¹¹⁷ Do neispunjenja ugovornih obveza dolazi i zbog istovremenog moderniziranja postojećeg nuklearnog oružja te razvoja vlastitih vrsta. Primjer toga su Indija, Izrael i Pakistan koji nikada nisu skrivali da provode nuklearne testove i razvijaju nuklearno oružje. Izrael pak nikada nije niti priznao niti opovrgnuo da posjeduje nuklearno oružje, dok je Sjeverna Koreja jedina potpisnica Ugovora koja ga je nedugo zatim i napustila te krenula u smjeru razvoja vlastitog nuklearnog oružja. Posebice zabrinjava situacija s Kinom, koja razgovore o nuklearnom razoružanju uvjetuje izjednačavanjem broja nuklearnih bojnih glava sa Sjedinjenim Američkim Državama i Rusijom.¹¹⁸ Još jedan od problema za učinkovitu implementaciju ovog Ugovora je nereguliranje uporabe nuklearnog goriva za pokretanje krstarećih raketa, dronova i drugih bespilotnih letjelica, kao i nereguliranje potencijalnog razvoja malih nuklearnih reaktora za vojne potrebe Kine, Rusije i Sjedinjenih Američkih Država. Neki od izazova s kojima se provedba ovog Ugovora suočava svakako su stagnacija mnogostranih pregovora, ograničeni strateški dijalog te, posljedično, povećani rizici od nekontrolirane uporabe nuklearnog oružja zbog ubrzanog tehnološkog razvoja.¹¹⁹

Sve navedeno upućuje na potrebu modernizacije i uključivanja novih sigurnosnih izazova kako bi Ugovor o neširenju nuklearnog oružja i dalje imao važnu ulogu na području globalne nuklearne sigurnosti, ali i u rješavanju humanitarnih pitanja. Premda nije u potpunosti uspio u svom zacrtanom cilju, otvorio je put Ugovoru o zabrani nuklearnog oružja koja je, osim politike neširenja, jednako važna, ako ne i važnija aktivnost u borbi protiv tog oružja.

4. UGOVOR O ZABRANI NUKLEARNOG ORUŽJA

Ugovor o zabrani nuklearnog oružja koji je usvojen 7. srpnja 2017., a stupio je na snagu 22. siječnja 2021. godine, predstavlja prvi pravno obvezujući međunarodni ugovor koji za cilj ima, pridonoseći

¹¹⁶ Tome u prilog govori statistički podatak kako u svijetu postoji još 12 700 oružja, od kojih su mnoga na visokom stupnju pripravnosti. Premda je sveukupni broj nuklearnog oružja pao, nuklearne sile, u prvom redu Rusija i Sjedinjene Američke Države, ne prežu pred modernizacijom svojeg nuklearnog arsenala – čak štoviše, i jedna i druga su pokrenule opsežne programe za zamjenu, modernizaciju nuklearnih bojnih glava, unaprjeđivanje sustava za isporuku projektila te uspostavu postrojenja za daljnju proizvodnju nuklearnog oružja. Sto se ostalih triju nuklearnih sila tiče (Francuske, Ujedinjenog Kraljevstva i Kine), bez obzira što je kod njih nuklearni arsenal znatno manji od spomenute dvije države, i one rade na razvijanju novih sustava naoružavanja (ili to tek planiraju).
European Parliament, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733545/EPRS_BRI\(2022\)733545_EN.pdf#:~:text=From%202021%20to%202023%20June%202022%2C%20the%2061,party%27s%20national%20territory%20became%20prohibited%20under%20international%20law](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733545/EPRS_BRI(2022)733545_EN.pdf#:~:text=From%202021%20to%202023%20June%202022%2C%20the%2061,party%27s%20national%20territory%20became%20prohibited%20under%20international%20law) (pristupljeno 30. rujna 2023.).

¹¹⁷ NPT, čl. VI., *op. cit.* (bilj. 99).

¹¹⁸ Prema podacima iz 2022. godine Kina posjeduje 350 nuklearnih bojnih glava, a pokazuje namjeru da u sljedećih pet godina želi udvostručiti njihov broj. *Sipri Yearbook 2023 on world nuclear forces*, Stockholm International Peace Research Institute, 2023., str. 289., dostupno na SIPRI, <https://www.sipri.org/> (pristupljeno 3. srpnja 2023.).

¹¹⁹ Abe, *op.cit.* (bilj. 110), str. 228.

pritom međunarodnom miru i sigurnosti, stvaranje svijeta bez nuklearnog oružja.¹²⁰ Njime su razvoj, testiranje, proizvodnja, posjedovanje, stvaranje zaliha, uporaba i prijetnja uporabom, kao i stacioniranje i raspoređivanje nuklearnog oružja neke države stranke na teritorij druge države postali zabranjeni međunarodnim pravom, čime je taj međunarodni akt postao “prvi globalno primjenjivi ugovor koji kategorički zabranjuje najrazornije, najnehumanije ratne instrumente ikada stvorene”.¹²¹ Države stranke također ne smiju na bilo koji način pomagati, poticati ili pak navoditi da se uključi u bilo koju od ovih zabranjenih aktivnosti.¹²² Osim zabranjenih aktivnosti koje se nameću kao ugovorne obveze, Ugovor u članku II. obvezuje države stranke da Glavnom tajniku Ujedinjenih naroda podnesu izjave o posjedovanju nuklearnog oružja ili nuklearnih eksplozivnih naprava.¹²³ Države stranke se također moraju pridržavati zaštitnih mjera u vrijeme stupanja Ugovora na snagu, a sve to radi postizanja cilja potpune eliminacije nuklearnog oružja i nepovratne konverzije nuklearnih postrojenja.¹²⁴ Preduvjet za njegovo ostvarenje je međunarodna suradnja između država stranaka radi olakšanja provedbe Ugovora. Osim obvezne suradnje, svaka država stranka ima pravo tražiti i dobiti pomoć od druge države ili drugih međunarodnopravnih organa, posebno ako su zbog uporabe ili testiranja nuklearnog oružja ugroženi ljudski životi ili okoliš.¹²⁵ Pomoć žrtvama, bilo da se radi o medicinskoj skrbi, rehabilitaciji ili psihološkoj podršci, pružit će se sukladno međunarodnom humanitarnom pravu, dok će se zaštita okoliša provoditi odgovarajućim mjerama za sanaciju okoliša tako kontaminiranih područja.¹²⁶

Prolazeći kroz dugačak put priprema ovaj Ugovor, barem u pravnom smislu, predstavlja povijesni uspjeh međunarodne zajednice u borbi s najrazornijim oružjem poznatom čovječanstvu i kao takav je dobio titulu “prekretničkog sporazuma” budući da niti jedan drugi mnogostrani sporazum ne pruža takav okvir za nepovratno uklanjanje nuklearnog oružja i s njime povezanih postrojenja. Ključnu ulogu u njegovu donošenju imala je Međunarodna kampanja za ukidanje nuklearnog oružja, kojoj je zbog uloženi napore 2017. godine dodijeljena Nobelova nagrada za mir.¹²⁷ Dakako, valja naglasiti kako su se prijedlozi sporazuma o zabrani nuklearnog oružja pojavili već 2010., nakon revizijske konferencije o zabrani širenja nuklearnog oružja, na kojoj je pet službeno priznatih država stranaka s nuklearnim naoružanjem ipak odbacilo pozive na početak pregovora o sveobuhvatnoj Konvenciji o nuklearnom naoružanju. Do jačanja međunarodne odlučnosti u zabrani nuklearnog oružja došlo je tek 2013. održavanjem triju velikih međunarodnih konferencija o humanitarnom učinku nuklearnog oružja, a godinu dana kasnije skupina država koje nisu bile naoružane nuklearnim oružjem predstavila je

¹²⁰ *Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW)*, 2017., UNTS, sv. 3379, 2021.

¹²¹ *How_the_TPNW_Works*, ICAN, 2021., str. 1, dostupno na ICAN, *How_the_TPNW_Works.pdf* (d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net) (pristupljeno 3. srpnja 2023.).

¹²² TPNW, čl. 1 (e), *op. cit.* (bilj. 120).

¹²³ *Ibid.*, čl. II.

¹²⁴ *Ibid.*, čl. III. i IV.

¹²⁵ *Ibid.*, čl. VII.

¹²⁶ *Ibid.*, čl. VI.

¹²⁷ European Parliament: EP RS | European Parliamentary Research Service - Briefing, 2022.; *Treaty on the prohibition of nuclear weapons – First meeting of States Parties Treaty on the prohibition of nuclear weapons – First meeting of States Parties* (europa.eu) (pristupljeno 3. srpnja 2023.).

državama strankama Ugovora o neširenju nuklearnog oružja ideju sporazuma o zabrani nuklearnog oružja kao moguću učinkovitu mjeru za provedbu članka 6. Ugovora o neširenju nuklearnog oružja.¹²⁸ Opća skupština Ujedinjenih naroda je 2015. godine osnovala radnu skupinu sa zadaćom donošenja konkretnog pravnog okvira za stvaranje svijeta bez nuklearnog oružja.¹²⁹ Ta je radna skupina 2016. izradila Izvješće čiji je sastavni dio prijedlog pregovora o pravno obvezujućem instrumentu za zabranu nuklearnog oružja, a iste je godine donesena Rezolucija kojom su pregovori započeti.¹³⁰ Od 2016. (kad je održana prva runda pregovora) do 2017. izrađena su tri nacrti Ugovora, a glasovanje o posljednjem nacrtu Ugovora održano je 7. srpnja 2017. Konačni rezultati glasovanja bili su takvi da je za usvajanje Ugovora bilo 122 država; protiv njega je glasovala samo Nizozemska, a Singapur je bio jedini suzdržani glas.¹³¹ Među onima koje su glasovale u korist Ugovora ističu se Južna Afrika i Kazahstan kao države koje su prethodno posjedovale nuklearno oružje, ali koje su i dobrovoljno odustale od njegove uporabe. U razdoblju od 2017., kad je Ugovor usvojen i 2021. kad je stupio na snagu, ratificiralo ga je 68 država.¹³²

Prvi sastanak država stranaka Ugovora, sukladno članku 8., trebao je biti održan u roku godine dana od stupanja Ugovora na snagu, u siječnju 2022., ali je zbog pandemije korona-virusa odgođen za lipanj iste godine.¹³³ Taj je sastanak, sudeći po mišljenju organizatora “ključ vraćanja Ugovora na pravi put”.¹³⁴ Shvaćajući ozbiljnost situacije i važnost donošenja dobrih odluka glede samog sadržaja i proceduralne dimenzije samog Ugovora, države stranke obvezale su se uložiti sve svoje napore u pripremu tog sastanka. Veliki je naglasak pritom stavljen na raspravljanje o humanitarnim posljedicama uporabe nuklearnog oružja, čime se ponovno oživljava ideja same Međunarodne kampanje za ukidanje nuklearnog oružja koja je ovaj međunarodni ugovor i provela u život. Osim humanitarnog pitanja, na sastanku su utvrđene i pozitivne obveze država stranaka, u prvom redu obveza pružanja pomoći žrtvama te sanacija okoliša, kao i uspostava načina na koji međunarodna zajednica može surađivati na rješavanju tih pitanja. Predmet razmatranja je i niz tehničkih aspekata poput budućeg imenovanja nadležnog međunarodnog tijela koje bi detaljno i temeljito nadgledalo proces eliminacije nuklearnog oružja nakon što države s nuklearnim naoružanjem budu spremne pridružiti se Ugovoru.¹³⁵

Humanitarna inicijativa koja je prethodno već spomenuta kao jedan od ključnih argumenata za zabranu nuklearnog oružja, okuplja države i predstavnike civilnog društva nezadovoljne usporenim djelovanjem

¹²⁸ *Ibid.*, str. 5.

¹²⁹ Rezolucija Opće skupštine, *Proposals to take forward multilateral nuclear disarmament negotiations for the achievement and maintenance of a world without nuclear weapons*, UN Doc. A/68/514, 2013.

¹³⁰ Izvješća Opće skupštine, UN Doc. A/71/371, 2016. i A/71/258, 2016.

¹³¹ General Assembly - other United Nations conference to negotiate a legally-binding instrument to prohibit nuclear weapons: Second session ; Item 9, UN Doc. A/CONF.229/2017/L.3/Rev.1 *Draft treaty on the prohibition of nuclear weapons - Vote Name List*, dostupno na: https://s3.amazonaws.com/unoda-web/wp-content/uploads/2017/07/A.Conf_.229.2017.L.3.Rev_.1.pdf.

¹³² Rezolucija Opće skupštine, UN Doc. A/RES/77/54, 2022.

¹³³ Prije samog sastanka u Beču je održana tzv. Bečka konferencija o humanitarnim učincima nuklearnog oružja na kojoj su izaslanstva raspravljala o mogućim katastrofalnim posljedicama koje upotreba nuklearnog oružja može ostaviti na ljude i okoliš, zbog čega se zahtijeva što recentnija implementacija Ugovora, Anand, *op.cit.* (bilj. 34), str. 330.

¹³⁴ Vidi *supra*, uz bilj. 129, str. 2.

¹³⁵ *Ibid.*, str. 3.

u pogledu zabrane nuklearnog oružja, naglašavajući kako je to oružje jedino oružje za masovno uništenje koje nije izričito zabranjeno međunarodnim pravom. Stoga, ova inicijativa je preuzela na sebe ulogu popunjavanja te pravne praznine donošenjem pravno obvezujućeg instrumenta za zabranu nuklearnog oružja u okviru međunarodnog prava.¹³⁶ Rezolucija Opće skupštine UN-a¹³⁷ počiva na istoj tvrdnji koju zagovara i ta inicijativa, a ta tvrdnja glasi: “Sveobuhvatna zabrana nuklearnog oružja jedini je način da se izbjegnu potencijalno katastrofalne humanitarne posljedice koje ne bi bile ograničene samo nacionalnim granicama, već bi imale regionalne ili čak globalne učinke, što bi naposljetku moglo ugroziti opstanak čovječanstva”.¹³⁸

Prednosti usvajanja ovog Ugovora, tvrde stručnjaci, su u pravno propisanim obvezama država stranaka da potpisuju sporazume s Međunarodnom agencijom za atomsku energiju kako bi se osiguralo da nuklearni materijal koji se može uporabiti u miroljubive svrhe ne bude preusmjeren za razvoj oružja. Nuklearni pokusi kao posebno pitanje vezano za neproliferaciju nuklearnog oružja također su uređeni ovim Ugovorom.¹³⁹

S financijskog gledišta, zagovaratelji ovog Ugovora tvrde da će njegovo dosljedno provođenje dugoročno obeshrabriti ulaganja u proizvodnju nuklearnog oružja čak i u državama koje nisu stranke sporazuma budući da mnoge financijske institucije vode politiku uskraćivanja financijskih usluga kompanijama koje proizvode oružje zabranjeno normama međunarodnog prava.¹⁴⁰ Primjer države koja je ratifikacijom Ugovora o zabrani nuklearnog oružja utanačila provođenje takve prakse je Kuba.¹⁴¹ S druge strane, protivnici zabrane nuklearnog oružja smatraju njegovu egzistenciju bitnim elementom vojne doktrine odvratanja i kao takvim učinkovito sredstvo za sprječavanje oružanog sukoba, što je svakako jedan od aspekata sigurnosnih politika svih država nuklearnih sila i njihovih saveznika.¹⁴² Pasivnost nuklearnih sila prilikom izrade nacrtu Ugovora i njegovog potpisivanja nesumnjivo predstavlja glavnu slabost Ugovora. Ukorijenjena neslaganja između zagovaratelja i protivnika Ugovora vjerojatno će utjecati na buduće pregovore u okviru NPT-a i mogu poremetiti sljedeću

¹³⁶ *Ibid.*; str. 5.

¹³⁷ Rezolucija Opće skupštine, *Taking forward multilateral nuclear disarmament negotiations*, UN Doc. A/RES/68/46, 2013.

¹³⁸ *Ibid.*

¹³⁹ Čl. 1. (a) TPNW-a, *op. cit.* (bilj. 120).

¹⁴⁰ Među bankarskim grupama koje daju snažan doprinos u borbi protiv nuklearnog oružja prednjači japanska bankarska grupa “Mitsubishi UFJ Financial Group (MUFG)” koja je 1. rujna 2023. revidirala svoj Okvirni plan koji se bavi zaštitom okoliša i socijalnom politikom. Vidi *Revision of the MUFG Environmental and Social Policy Framework*, Mitsubishi UFJ Financial Group, Inc., 2023., dostupno na: https://www.mufg.jp/dam/updates/pdf/230901_en.pdf#:~:text=The%20Framework%20outlines%20the%20approach%20that%20MUFG%20takes,the%20realization%20of%20a%20sustainable%20environment%20and%20society. Od ostalih financijskih institucija ističu se i one sa sjedištima u Nizozemskoj, Belgiji, Njemačkoj i dr. Parola pod kojom provode Ugovor o zabrani nuklearnog oružja u djelo je “Ne bankari na bombi” (dostupno na: Nuclear weapons ban treaty enters into force – Don't Bank on the Bomb (dontbankonthebomb.com) (pristupljeno 1. listopada 2023.).

¹⁴¹ Vidi deklaraciju Kube na: United Nations Treaty Series, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/No%20Volume/56487/A-56487-Cuba-08000002804e9329.pdf> (pristupljeno 1. rujna 2023.).

¹⁴² European Parliamentary Research Service, *op. cit.* (bilj. 127), str. 5.

revizijsku konferenciju NPT-a, te potencijalno dodatno oslabiti postojeći režim neširenja i razoružanja.¹⁴³

5. DVOSTRANI UGOVORI O SMANJENJU STRATEŠKOG NAORUŽANJA

Usporedno s mnogostranim sporazumima i rezolucijama Opće skupštine UN-a, između tadašnje dvije nuklearne supersile, Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država, došlo je do niza dvostranih ugovora o ograničenju nekih vrsta naoružanja. Iako se ovdje nije radilo o smanjenju oružja, već o osiguranju ravnoteže snaga na temelju međusobnog obećanja o ograničenju oružanja, i takav dogovor je koristio kao znak želje za sporazumijevanjem i održanjem mira. Ujedno je omogućio i napredak u općim razgovorima koji su se vodili na dva kolosijeka: jedan o ograničenju oružanja u Europi, a drugi o europskoj sigurnosti i suradnji koji su nakon dugotrajnog rada i pregovora doveli do potpisivanja Završnog akta u Helsinkiju 1975.¹⁴⁴

U okviru dvostranih odnosa između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza treba istaknuti sporazum SALT I koji je postignut 1972.,¹⁴⁵ a odnosio se na ograničavanje broja sovjetskih i američkih interkontinentalnih raketa i njihovih nosača (lansera), strategijskih proturaketnih sustava, strategijskih raketa smještenih na nuklearnim podmornicama, strategijskih bombardera i dr. Usprkos kvantitativnom ograničenju broja raketnih projektila koji se lansiraju s kopna i podmornica, Sporazum nije riješio meritorno pitanje smanjenja naoružanja već samo pokazao volju za održavanjem mira i djelomičnom stabilizacijom uoči predstojećih hladnoratovskih podjela.

Nastavkom pregovora 1979. je utanačen konačan tekst sporazuma SALT II, kojim su se te vrste strategijskog naoružanja ponovno pokušale ugovorno ograničiti.¹⁴⁶

U Washingtonu su ove dvije države sklopile Ugovor o eliminaciji nuklearnih projektila kratkog i srednjeg dometa¹⁴⁷ koji se odnosio na raketne i druge borbene sustave dometa do 5500 km i koji je vrijedio od 1988. (nakon raspada SSSR-a preuzela ga je Rusija) do 2019., kada su se Sjedinjene Američke Države povukle iz sporazuma optužujući Rusiju za razvoj novih raketnih oružja, dok se Rusija protivila postavljanju američkih radarskih i raketnih strateških sustava u istočnoeuropskim članicama NATO-a. Ovaj je Ugovor slovio kao djelomično rješenje po pitanju sigurnosti budući da je

¹⁴³ Latici T., Lazarou E.; *Peace and Security in 2021 Overview of EU action and outlook for the future*, European Parliamentary Research Service, Bruxelles, 2021., str. 29.

¹⁴⁴ Andrassy *et al.*, *op.cit.* (bilj. 1), str. 97.

¹⁴⁵ *Interim Agreement on certain measures with respect to the limitation of strategic offensive arms (SALT)*, 1972., UNTS, sv. 944, 1974.

¹⁴⁶ Andrassy *et al.*, *op.cit.* (bilj. 1), str. 98. - 99.

¹⁴⁷ *Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty*, tzv. sporazum INF kojim je zabranjeno razvijanje, testiranje i proizvodnja kopnenih verzija balističkih i krstarećih projektila koje imaju operativni domet između petsto i pet tisuća petsto kilometara. Portela, C., *The EU's arms control Challenge*, European Union Institute for Security Studies, Pariz, 2021., str. 25.

doveo do potpune eliminacije određenog tipa nuklearnog oružja - i to samo kopnenih varijanti postojećih nuklearnih projektila (dok njihova mornarička i zrakoplovna upotreba ostaju netaknute).¹⁴⁸

Smanjenje strateškog nuklearnog naoružanja bilo je predmet dvaju ugovora START (*Strategic Arms Reduction Talks*). Pregovore o navedenim ugovorima započele su dvije velesile, a nastavile ih sljednice Sovjetskog Saveza koje su naslijedile nuklearni arsenal. START I je sklopljen 1991., a START II 1993.¹⁴⁹ S obzirom da je Rusija povukla ratifikaciju ugovora START II, START III nikada nije usvojen. Sporazumom START II ograničava se ukupan broj nuklearnih glava na 3 500, broj sustava SLBM na 1 750 i dr.¹⁵⁰ Za razliku od prethodno navedenih, ovaj primjer označava pozitivan pomak jer je broj bojevih glava efektivno smanjen.¹⁵¹

Noviji pokušaj neširenja oružanja predstavlja rusko-američki sporazum o ograničenom razoružanju, akronima SORT. Na snazi je bio do 2011., kada ga je zamijenio tzv. Novi START, koji je s početkom 2021. godine produljen na pet godina, a njime su Rusija i Sjedinjene Američke Države broj svojih raspoređenih nuklearnih glava ograničile na 1 550, a broj raketnih nosača i bombardera na 700. Novi START jedini je ugovor o kontroli nuklearnog naoružanja koji je preostao između ovih država i jedina bilateralna kontrola nuklearnog naoružanja ugovor koji je trenutno na snazi. Njegov pad označio bi kraj bilo kakvih ograničenja veličine i sastava nuklearnih arsenala ove dvije vodeće države s nuklearnim oružjem.¹⁵² Rusija je 21. veljače 2023. godine suspendirala svoje sudjelovanje u tom ugovoru, no nije se povukla iz njega.¹⁵³

Unatoč navedenim statističkim podacima i zabilježenom smanjenju cilj potpunog razoružanja i zabrane nuklearnog oružja još uvijek nije izvediv. Razlog tome je činjenica da su nuklearne sile ujedno i države s najboljim geopolitičkim položajem, a svoju dugoročnu stabilnost temelje na doktrini odvratanja strateškim nuklearnim oružjem stvarajući time sebi sigurnosno okruženje za daljnji rast svoje političke moći. Prema Stockholmskom institutu za proučavanje međunarodnoga mira (*Stockholm International Peace Research Institute*, SIPRI), koji je u svom Godišnjaku za 2023. godinu objavio trenutnu procjenu stanja naoružanja, razoružanja i međunarodne sigurnosti, od ukupnog globalnog inventara od procijenjenih 12 512 bojevih glava u siječnju 2023., oko 9 576 bilo je u vojnim zalihama za potencijalnu upotrebu — 86 više nego u siječnju 2022. Od toga, procijenjenih 3 844 bojevih glava bilo je raspoređeno s projektilima i zrakoplovima, a oko 2 000, od kojih su gotovo svi pripadali Rusiji ili Sjedinjenim

¹⁴⁸ Andrassy *et al.*, *op. cit.* (bilj. 1), str. 99.

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ START II and Its Extension Protocol at a Glance | Arms Control Association (pristupljeno 1. listopada 2023.).

¹⁵¹ Portela, *op.cit.* (bilj. 147), str. 26.

¹⁵² Latici, Lazarou., *op.cit.* (bilj. 143), str. 33.

¹⁵³ Barron's, <https://www.barrons.com/news/putin-says-moscow-suspending-participation-in-new-start-nuclear-treaty-d307fa0f> (pristupljeno 5. listopada 2023.).

Američkim Državama, držalo se u stanju visoke operativne pripravnosti, što znači da su bili opremljeni projektilima ili držani u zračnim bazama u kojima su bili nuklearni bombarderi.¹⁵⁴

V. MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE (ORGANI) I PITANJA NUKLEARNOG NAORUŽANJA

1. MEĐUNARODNA AGENCIJA ZA ATOMSKU ENERGIJU (IAEA)

Jedna od najvažnijih međunarodnih organizacija koja svojim djelovanjem pokušava dati odgovore na brojna pitanja koje je sa sobom donijelo otkriće i raznolika upotreba nuklearne energije je Međunarodna agencija za atomsku energiju (*International Atomic Energy Agency*, IAEA). Ratifikacijom Statuta IAEA-e kao konstitutivnog akta od strane Sjedinjenih Američkih Država, 29. srpnja 1957. službeno je osnovana ta organizacija pod okriljem UN-a.¹⁵⁵ Statutom su definirani i ciljevi ove međunarodne organizacije.¹⁵⁶ Među njima svakako valja naglasiti promicanje sigurne i miroljubive nuklearne tehnologije kao i globalnu suradnju te prosperitet diljem svijeta koje je u sklopu toga potrebno što prije i što bolje ostvariti.¹⁵⁷ Uspostavljanjem sjedišta u Beču, ali i regionalnih ureda u Kanadi, Japanu i Švicarskoj, Agencija je nametnula svoj autoritet u pitanju rješavanja problema.¹⁵⁸ Taj autoritet svakako još bolje dolazi u prvi plan 2005. godine kada je IAEA za svoj rad dobila Nobelovu nagradu za mir.¹⁵⁹ Ujedno je i organizacija pod okriljem UN-a s kojim je povezana preko Vijeća sigurnosti.

Svoju reputaciju kao najvećeg svjetskog foruma za znanstvenu i tehničku suradnju u miroljubivoj uporabi nuklearne tehnologije Međunarodna agencija za atomsku energiju promiče aktivnim bavljenjem trima tematskim prioritetima. Prvi već spomenuti jest miroljubiva uporaba nuklearne tehnologije, čime IAEA pomaže državama članicama u korištenju nuklearne znanosti i tehnologije u miroljubive svrhe što olakšava prijenos te tehnologije i znanja na održiv način u države članice. Drugo polje aktivnosti se ogleda u uspostavi sigurnosnih standarda koji doprinose zaštiti ljudi i okoliša od štetnih posljedica ionizirajuće radijacije, a putem tog sustava zaštitnih mjera ona nadzire poštuju li države svoje međunarodne obveze glede neproliferacije nuklearnog naoružanja.¹⁶⁰

¹⁵⁴ *Sipri Yearbook 2023.: Armaments, Disarmament and International Security* (States invest in nuclear arsenals as geopolitical relations deteriorate—New SIPRI Yearbook out now | SIPRI (pristupljeno 2. listopada 2023.)).

¹⁵⁵ History | IAEA (pristupljeno 15. lipnja 2023.).

¹⁵⁶ *Ibid.*

¹⁵⁷ International Atomic Energy Agency: *Statute as amended up to 28. december 1989.*, čl. II. Dostupno na: IAEA, statute.pdf (iaea.org) (pristupljeno 2. rujna 2023.).

¹⁵⁸ Od osnivanja 1957. kao neovisne organizacije u okrilju Ujedinjenih naroda, Agencija do danas broji 177 država članica. Andrassy, J., Bakotić, B., Lapaš, D., Seršić, M., Vukas, B., *Međunarodno pravo*, sv. 2, Školska knjiga, Zagreb, 2012., str. 226. - 227.

¹⁵⁹ Vidi *supra*, uz bilj. 111

¹⁶⁰ *IAEA at a glance: atoms for peace and development*, IAEA Office of Public Information and Communication, Beč, 2023. Dostupno na: IAEA, <https://www.iaea.org/sites/default/files/23/09/iaea-at-a-glance.pdf> (pristupljeno 2. listopada 2023.).

Što se korištenja nuklearne tehnologije tiče, činjenica je da se ona koristi posvuda u svakodnevnom životu. U kontekstu globalnog razvoja Agencija podupire zajedničke napore za miroljubivu uporabu nuklearne znanosti. Tome u prilog govori i podatak da su u tu svrhu opremljeni specijalizirani laboratoriji u Austriji i Kneževini Monako, a pokrenut je i Program tehničke mreže i suradnje s partnerima.¹⁶¹ Pravilna uporaba nuklearne tehnologije ima svijetlu budućnost u zdravstvu i zdravstvenim djelatnostima, okolišu, prehrambenoj industriji i poljoprivredi. Nesporno je da nuklearna energija, pod uvjetom da se koristi u razumnoj mjeri, doprinosi cjelovitoj ekonomičnosti i održivosti, što posredno ima utjecaj i na ublažavanje negativnog utjecaja klimatskih promjena.

Ruku pod ruku sa svim prethodno spomenutim prednostima koje djelovanje ove međunarodne organizacije ima za cijelu međunarodnu zajednicu, ipak je glavna uloga IAEA-e odvratiti države članice od širenja nuklearnog oružja.¹⁶² Upravo se iz tog razloga provodi program preusmjeravanja nuklearnog materijala, a da bi takav način proliferacije bio uspješno proveden, potrebno je primjenjivati zaštitne mjere. Zaštitne mjere IAEA-e bitna su sastavnica međunarodnog režima neširenja oružja, a svoju glavnu zadaću ostvaruju prilikom zaštite ljudi i okoliša u hitnim slučajevima i situacijama koje zahtijevaju veću dozu opreza.¹⁶³

Agencija trenutno radi na izradi Srednjoročne strategije pripremljene kroz zajednički proces konzultacija između država članica i Tajništva UN-a. Dotični program obuhvaća razdoblje od 2024. do 2029., a time će zamijeniti strategiju koja se odnosila na vremenski period 2018. - 2023. Iz potonjeg proizlazi kako se Strategija može ažurirati ako Vijeće guvernera to smatra potrebnim, prilagođavajući se novom razvoju i rastućim potrebama i prioritetima država članica.¹⁶⁴

2. URED UJEDINJENIH NARODA ZA PITANJA RAZORUŽANJA (UNODA)

Iako izvorno osnovan 1982. na preporuku druge posebne sjednice Opće skupštine o razoružanju, za formalnu godinu osnivanja UN-ovog Ureda za pitanja razoružanja (UNODA) uzima se siječanj 1998.¹⁶⁵ U početku je djelovao kao Odjel za poslove razoružanja, a 1992. ime mu je izmijenjeno u Centar za

¹⁶¹ *Ibid.*

¹⁶² *Ibid.*

¹⁶³ *Ibid.*

¹⁶⁴ IAEA – *Medium Term Strategy*, https://www.iaea.org/sites/default/files/23/02/mts2024_2029.pdf (pristupljeno 26. rujna 2023.). Osim isplanirane Strategije, od recentnih projekata valja istaknuti i Svjetski ciklus nuklearnog goriva - međunarodni forum na najvišoj razini održan u travnju 2023. godine u suorganizaciji Instituta za nuklearnu energiju i Svjetsko nuklearno udruženje, a s ciljem poboljšanja ekonomske konkurentnosti nuklearne energije. Također je održan i Svjetski nuklearni simpozij u Londonu u rujnu 2023. godine. World Nuclear Fuel Cycle - World Nuclear Association (world-nuclear.org) (pristupljeno 15. lipnja 2023.).

¹⁶⁵ U Aneksu 5. Izvješća *ad hoc* Odbora dvanaeste posebne sjednice Opće skupštine Ujedinjenih naroda sadržana je Svjetska kampanja razoružanja koju je ona utemeljila 1982. kao način promicanja javnog interesa u reguliranju naoružanja. Vidi: General Assembly, United Nations Centre for Disarmament Affairs, *Review of the Implementation of the Recommendations and Decisions adopted by the General Assembly at its tenth special session*; ANNEX IV United Nations programme of fellowships on disarmament, UN Doc. A/S-12/32, 1982.

pitanja razoružanja pri Odjelu za politička pitanja.¹⁶⁶ Ime pod kojim ga poznajemo danas prihvaćeno je 2007. godine. Cilj je ovog ureda, kao i mnogim drugim međunarodnim organizacijama koje se bave pitanjem pravnog uređenja postojanja nuklearnog oružja, podržavanje mnogostranih napora usmjerenih k postizanju konačnog cilja općeg i potpunog razoružanja pod strogim i učinkovitim međunarodnim nadzorom. Povod pokrenutih rasprava i aktivnosti usmjerenih na razoružanje je činjenica da je oružje za masovno uništenje (posebice nuklearno oružje) zbog svoje razorne moći i prijetnje koju predstavlja cijelom čovječanstvu i dalje od primarne važnosti. UNODA svojim djelovanjem i aktivnostima stoga radi na rješavanju humanitarnog utjecaja ovakve vrste oružja, ali i novih tehnologija. Kroz rad Opće skupštine i njezinog Prvog odbora te drugih tijela i komisija UNODA pruža organizacijsku potporu za postavljanje pravnih normi koje se tiču razoružanja. Kroz pružanje objektivnih i ažurnih informacija potiče međunarodnu suradnju međuvladinih organizacija, institucija, odjela i agencija u sklopu UN-a, ali i izvan njega, uključujući i nevladine organizacije te civilno društvo.¹⁶⁷

Od pet ogranaka od koliko je Ured strukturiran, za ovu konkretnu temu svakako je najbitnije izdvojiti Ogranak oružja za masovno uništenje koji pruža značajnu potporu u području razoružanja, a s tim u vezi surađuje s međuvladinim organizacijama i specijaliziranim agencijama UN-a, podržavajući daljnje mnogostrane napore u ostvarivanju ciljeva UNODA-e.¹⁶⁸ Osim tog Ogranaka osnovan je i Regionalni ogranak za razoružanje koji nadzire i koordinira aktivnosti triju regionalnih centara za mir i razoružanje: Afriku, Aziju i Pacifik te Latinsku Ameriku i Karibe.¹⁶⁹

Ostvarujući svoje djelovanje na međunarodnom planu UNODA je istaknula da je nuklearno oružje i dalje najopasnije oružje na svijetu koje može uništiti cijele gradove, potencijalno ubiti milijune ljudi i ugroziti prirodni okoliš i živote budućih generacija svojim dugoročnim katastrofalnim učincima. Nabrojane opasnosti od takvog oružja proizlaze iz samog njegovog postojanja, stoga je eminentno provesti razoružanje kao najbolju prevenciju od takvih opasnosti.¹⁷⁰

Jedan od predviđenih koraka za dosezanje cilja razoružanja svakako je proglašenje bezatomskih zona o kojima je već bilo riječi.¹⁷¹ Daljnji korak Ujedinjeni su narodi napravili osnivanjem Povjerenstva koje će se baviti problemima povezanim između ostalog s otkrićem atomske energije. Ono je trebalo dati prijedloge za kontrolu atomske energije u mjeri potrebnoj da se njezina uporaba osigura samo i isključivo u miroljubive svrhe. Rezolucijom usvojenom 1946., na temelju kojeg je Povjerenstvo i osnovano, odlučeno je i da bi se trebao izraditi prijedlog za eliminaciju atomskog oružja i svih ostalih oružja prilagodljivih masovnom uništenju iz nacionalnog sustava naoružanja.

¹⁶⁶ Ured Ujedinjenih Naroda za pitanja razoružanja UNODA – United Nations Office for Disarmament Affairs (pristupljeno 15. lipnja 2023.).

¹⁶⁷ Unoda Strategic Plan 2021. - 2025. Dostupno na: <https://front.un-arm.org/wp-content/uploads/2021/02/ODA-Strategic-Plan-2021-2025.pdf><https://disarmament.unoda.org/strategy/> (pristupljeno 15. lipnja 2023.).

¹⁶⁸ UNODA Structure – UNODA (pristupljeno 15. lipnja 2023.).

¹⁶⁹ *Ibid.*

¹⁷⁰ Nuclear Weapons – UNODA (pristupljeno 15. lipnja 2023.).

¹⁷¹ Vidi *supra*, poglavlje IV, 2.

Od tada do danas sklopljen je niz međunarodnih ugovora s ciljem sprječavanja širenja nuklearnog oružja i zabrane njegovog testiranja.¹⁷² Osim toga, uspostavljeni su i sljedeći organizacijski instrumenti: Grupa nuklearnih dobavljača, Režim kontrole raketne tehnologije, Haaški kodeks ponašanja protiv širenja balističkih projektila, Wassenaarski sporazum i drugi.¹⁷³

Naposljetku, naponi usmjereni na neširenje i potpuno uklanjanje nuklearnog oružja podupire i Tajništvo Ujedinjenih naroda koje je u tu svrhu donijelo Plan za razoružanje pod geslom "Osiguranje naše zajedničke budućnosti",¹⁷⁴ što implicira razoružanje za spas čovječanstva. U tom smislu Glavni tajnik UN-a poziva na nastavak pregovora za kontrolu nuklearnog oružja i apelira na države koje posjeduju nuklearno oružje da se nuklearni rat ne može dobiti i da se nikada ne smije voditi. Konačno, Planom se nastoji pripremiti svijet bez nuklearnog oružja kroz niz mjera za smanjenje rizika, uključujući transparentnost u programima nuklearnog oružja, daljnje smanjenje svih vrsta nuklearnog oružja, obveze da se ne uvode nove i destabilizirajuće vrste nuklearnog oružja, (uključujući krstareće projekte i sl.), kao i recipročne obveze o nekorištenju nuklearnog oružja i smanjenju njegove uloge u doktrinama sigurnosti i sigurnosnim jamstvima.¹⁷⁵

3. MEĐUNARODNI SUD I SAVJETODAVNO MIŠLJENJE O ZAKONITOSTI PRIJETNJE ILI UPOTREBE NUKLEARNOG ORUŽJA

Imajući u vidu potencijalne učinke koje bi upotreba nuklearnog oružja imala na zdravlje i okoliš, izvorno je savjetodavno mišljenje zatražila Svjetska zdravstvena organizacija 1993. godine. Razmatrajući zahtjev Svjetske zdravstvene organizacije i pokušavajući dati odgovor na pitanje bi li upotreba nuklearnog oružja od strane države u oružanom sukobu bila kršenje njezinih obveza prema međunarodnom pravu (uključujući i sam Ustav Organizacije), Međunarodni je sud nakon razmatranja slučaja odbio dati mišljenje smatrajući da to pitanje ne spada u nadležnost Svjetske zdravstvene organizacije.¹⁷⁶ Iduće je godine identično pitanje o dopuštenosti upotrebe nuklearnog oružja međunarodnim pravom postavila i Opća skupština UN-a usvojivši Rezoluciju A/RES/49/75K kojom je od Međunarodnog suda zatražila hitno mišljenje.¹⁷⁷ U pisanoj fazi podneska sudjelovale su sveukupno 42 države, a od pet proglašanih država s nuklearnim oružjem nije sudjelovala samo Narodna Republika Kina. Sud se prilikom izrade mišljenja pozivao na postojeće pravo koje je prema Povelji UN-a primjenjivo na pitanje korištenja sile, ali i ono koje je relevantno za uređenje oružanih sukoba zajedno

¹⁷² Vidi *supra*, poglavlje IV. 1.

¹⁷³ Nuclear Weapons – UNODA (pristupljeno 15. lipnja 2023.).

¹⁷⁴ Secretary-General's Mechanism for Investigation of Alleged Use of Chemical and Biological Weapons (UNSGM) – UNODA (pristupljeno 15. lipnja 2023.).

¹⁷⁵ Nuclear Weapons – UNODA (pristupljeno 15. lipnja 2023.).

¹⁷⁶ Bonardi, M., "This Is Not a Bluff": The Need to Request a New ICJ Advisory Opinion on the Threat or Use of Nuclear Weapons", *Connecticut Journal of International Law*, sv. 38, br. 1, 2023., str. 15.

¹⁷⁷ Rezolucija Opće skupštine, UN Doc. A/RES/49/75, 1995.

sa svim posebnim ugovorima o nuklearnom oružju. Nadovezujući se na članak 2. Povelje UN-a, Sud je rekao da ako je sama uporaba sile u određenom slučaju nezakonita, shodno tome je i sama prijetnja silom također nezakonita.¹⁷⁸ Sama Povelja sadržava nekoliko odredbi koje se odnose na prijetnju i uporabu sile. U članku 2. točki 4. zabranjena je prijetnja silom ili uporaba sile protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti druge države ili na bilo koji drugi način koji nije u skladu s ciljevima Ujedinjenih naroda, dok se člankom 51. priznaje prirodno pravo na individualnu ili kolektivnu samoobranu ako dođe do oružanog napada.¹⁷⁹ Do primjene tih odredbi, prema mišljenju Suda, dolazi u svakom slučaju, bez obzira na oružje koje je pritom korišteno. Povelja niti izričito zabranjuje niti dopušta upotrebu bilo kojeg specifičnog oružja, uključujući nuklearno oružje. Oružje koje je samo po sebi nezakonito, bilo ugovorom ili običajem, ne postaje zakonito zato što se koristi u legitimnu svrhu prema Povelji.¹⁸⁰

Osim toga, temeljem proučavanja običajnog prava i ugovornog prava zaključeno je da u ugovorima koji izričito zabranjuju korištenje određenih vrsta oružja za masovno uništenje ne postoji posebna zabrana uporabe nuklearnog oružja.¹⁸¹ Zbog duboke podijeljenosti međunarodne zajednice po pitanju predstavlja li nepribjegavanje nuklearnom oružju u proteklih 50 godina svojevrsni međunarodni običaj, do konkretnog odgovora na postavljeno pitanje nije došlo. Tražeći odgovor na situaciju iznesenu pred njim Sud je razmatrao međunarodno humanitarno pravo i njegova dva glavna načela - prvo, koje je usmjereno na obvezu razlikovanja između boraca i neboraca; i drugo koje se odnosi na zabranu uzrokovanja nepotrebnih patnji borcima.¹⁸² Iz toga proizlazi da države nikada ne smiju učiniti civile vojnim ciljem i da pritom nikada ne smiju koristiti oružje koje nije u stanju razlikovati civilne ciljeve od onih vojnih.¹⁸³ Međutim, kontroverznost stajališta koje je Sud zauzeo prilikom razmatranja ovog gorućeg problema proizlazi iz jedinstvenih karakteristika nuklearnog oružja, a ujedno i trenutnog stanja u kojem se međunarodno pravo nalazi. Nuklearno oružje čine, prema definiciji Međunarodnog suda, eksplozivne naprave koje oslobađaju goleme količine topline i energije, a osim toga uzrokuju i snažno i dugotrajno zračenje. Prva dva uzroka štete znatno su snažnija od štete uzrokovane drugim oružjem, dok se za fenomen zračenja kaže da je svojstven nuklearnom oružju. Ove karakteristike čine nuklearno oružje potencijalno katastrofalnim.¹⁸⁴

¹⁷⁸ ICJ Reports 1996, *Legality of the Threat or use of Nuclear Weapons* (Advisory opinion), str. 266., para. 105 (2) (C).

¹⁷⁹ Čl. 2. t. 4. i čl. 51. Povelje UN-a, United Nations Charter (full text) | United Nations (pristupljeno 1. kolovoza 2023.).

¹⁸⁰ ICJ Reports 1996, *op. cit.* (bilj. 178), str. 244., paras. 37. - 39.

¹⁸¹ *Ibid.* str. 247., paras. 52. *et seq.*

¹⁸² *Ibid.* str. 257., para. 78.

¹⁸³ Navedena su načela sadržana i u tzv. Martensovoj klauzuli u Preambuli IV. Haaške konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu, koja vrijedi i danas, a prema kojoj se u oružanim sukobima mora udovoljiti zahtjevima javne savjesti i minimalnim humanitarnim standardima, što sa sobom povlači tezu da države nemaju neograničenu slobodu izbora oružja koje koriste. Andrassy *et al.*, *op.cit.* (bilj. 1), str. 130. - 131.

¹⁸⁴ ICJ Reports 1996, *op. cit.* (bilj. 178), str. 244., para. 35.

U tom smislu je Sud istaknuo da se zabrana uporabe nuklearnog oružja ne može temeljiti na zabrani ostalog oružja za masovno uništenje (biološkog, kemijskog), jer je svako od tih oružja zabranjeno posebnim međunarodnim ugovorom i svaki od tih ugovora usvojen je u specifičnim okolnostima i iz specifičnih razloga. Sud je podsjetio da je bilo mnogo pregovora o nuklearnom oružju, no oni nisu doveli do zaključivanja međunarodnog ugovora koji bi sadržavao potpunu zabranu tog oružja, kao u slučaju biološkog i kemijskog oružja.¹⁸⁵

Upravo su navedeni razlozi Međunarodnom sudu služili kao opravdanje za nemogućnost konačnog zaključivanja bi li prijetnja uporabe ili pak sama uporaba nuklearnog oružja bila zakonita ili nezakonita u ekstremnim okolnostima samoobrane u kojima bi opstanak države bio u pitanju.¹⁸⁶ Iako države u ulozi podnositeljica zahtjeva nisu dobile očekivani odgovor, kao što ga naposljetku još nije dobila ni cijela međunarodna zajednica, one su potaknute u dobroj vjeri nastaviti pregovore koji vode nuklearnom razoružanju u svim njegovim aspektima i to pod strogim i učinkovitim međunarodnim nadzorom.

4. AKTUALNA SITUACIJA I POTREBA ZA NOVIM SAVJETODAVNIM MIŠLJENJEM MEĐUNARODNOG SUDA

Od donošenja Savjetodavnog mišljenja Međunarodnog suda 1996. godine međunarodna se zajednica, pa i samo pravo, suočilo s brojnim dinamičnim promjenama koje su zahtijevale (a zahtijevaju još uvijek) nova i prilagođena pravna rješenja. Poglavitito se to odnosi na situacije u kojima su se promijenile materijalne činjenice zbog kojih stara pravna rješenja polako gube na važnosti.¹⁸⁷ Okidač za novu međunarodnopravnu eru bez premca predstavlja stupanje na snagu novog Ugovora o zabrani nuklearnog oružja 2021. godine, a samo godinu dana kasnije “zveckanje nuklearnim oružjem” otvorilo je neka nova pitanja. Naime, kao što je već rečeno u prijašnjem poglavlju, Međunarodni je sud svoj stav temeljio na oglašavanju *non liquet* jer zbog tadašnjeg stanja prava i činjenične podloge koja je pred njega bila iznesena nije mogao zauzeti stav o tome je li prijetnja ili uporaba nuklearnog oružja u slučaju samoobrane države protivna pravilima međunarodnog humanitarnog prava.¹⁸⁸ Statut Međunarodnog suda u svom članku 38. navodi izvore međunarodnog prava, a njihova kratka analiza će nastojati opravdati razloge zbog kojih bi se eventualno moglo tražiti novo savjetodavno mišljenje Suda.¹⁸⁹ Prvi po redu, međunarodni ugovori, pravni su izvori koji svojim odredbama obvezuju države stranke. Budući da u vrijeme kada je Sud iznosio svoje mišljenje nije postojao međunarodni ugovor koji je izričito zabranjivao to oružje, ne čudi što je naposljetku zauzet tako nedorečen stav.¹⁹⁰ Novi Ugovor o zabrani nuklearnog oružja uvodi jednu novinu, a ta je da u preambuli zabranjuje sudjelovanje država u nuklearnim aktivnostima, dok člankom I. propisuje da države ne smiju posegnuti za nuklearnim

¹⁸⁵ *Ibid.*, str. 248., para. 57. Andrassy *et al.*, *op.cit.* (bilj. 1), str. 162. - 163.

¹⁸⁶ ICJ Reports 1996, *ibid.*, str. 266., para. 105. (2) E.

¹⁸⁷ Bonardi, *op.cit.* (bilj. 176), str. 6.

¹⁸⁸ *Ibid.*, str. 5.

¹⁸⁹ Statute of the Court Of Justice | INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE (icj-cij.org), čl. 38.

¹⁹⁰ Bonardi, *op.cit.* (bilj. 176), str. 6.

oružjem ni pod kojim okolnostima.¹⁹¹ Takvom kogentnom normom¹⁹² Ugovor negira dotadašnji *non liquet* stav Suda i pruža konkretnu pravnu osnovu za traženje novog savjetodavnog mišljenja. Ono bi, osim samog Ugovora, svakako u obzir trebalo uzeti i razvoj novih bezatomskih zona kao i općeniti razvoj prava kroz 25 godina od donošenja predmetnog Savjetodavnog mišljenja.¹⁹³ Ugovor o zabrani nuklearnog oružja, osim što je po svojoj naravi međunarodni ugovor i kao takav nesumnjivi izvor prava, također može doprinijeti tome da Sud u eventualnom budućem mišljenju zauzme stav oslanjajući se i na praksu država.¹⁹⁴

Međutim, usprkos postojanju Ugovora o zabrani nuklearnog oružja, što zasigurno predstavlja značajni uspjeh međunarodne zajednice i međunarodnog prava, danas svjedočimo nečemu za što se smatralo da više nije zamislivo u doglednoj budućnosti. U pitanju je rat između Rusije i Ukrajine, započet u veljači 2022., a aktualan je i više od godinu i pol dana kasnije. Dok je svijet nakon prijetećeg govora ruskog predsjednika Putina hodao po rubu možebitnog nuklearnog rata, baš kao što je nekad isto tako hodao za vrijeme kubanske raketne krize, ponovno se postavilo pitanje jesu li svi do sada primjenjivani međunarodni instrumenti bili doneseni uzalud.¹⁹⁵ U eventualnom donošenju novog Savjetodavnog mišljenja Međunarodni sud bi svakako morao uzeti u obzir odredbe i značaj Ugovora o zabrani nuklearnog oružja, praksu velike većine država u međunarodnoj zajednici koje se protive upotrebi i proizvodnji nuklearnog oružja, a u svakom slučaju bi se trebao prikloniti i toliko zagovaranoj humanitarnoj dimenziji. U potonjem smislu, pravo na život uzima se kao univerzalna vrednota koja bi trebala biti prioritetna u svakom pojedinačnom rješavanju nekog međunarodnog spora.

5. MEĐUNARODNI ODBOR CRVENOG KRIŽA I NJEGOVA ULOGA U ORUŽANIM SUKOBIMA

¹⁹¹ TPNW, preambula i čl. 1., *op. cit.* (bilj. 120).

¹⁹² Listu kogentnih normi iznijela je 2019. Komisija za međunarodno pravo u svom Nacrtu zaključaka o identifikaciji i pravnim posljedicama imperativnih normi općeg međunarodnog prava (*jus cogens*). Listu tako čine: zabrana agresije; zabrana genocida; zabrana zločina protiv čovječnosti; temeljna pravila međunarodnog humanitarnog prava; zabrana rasne diskriminacije i apartheida; zabrana ropstva; zabrana mučenja; pravo na samoodređenje. Yearbook of the International Law Commission, 2022, vol. II, Part Two., *Draft conclusions on identification and legal consequences of peremptory norms of general international law (jus cogens*, Conclusion 23, str.6. Dostupno na: [https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf#:~:text=The%20termination%20of%20a%20treaty%20on%20account%20of,peremptory%20norm%20of%20general%20international%20law%20%28jus%20cogens%29.\(pristupljeno 26. rujna 2023.\)](https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_14_2022.pdf#:~:text=The%20termination%20of%20a%20treaty%20on%20account%20of,peremptory%20norm%20of%20general%20international%20law%20%28jus%20cogens%29.(pristupljeno%2026.%20rujna%202023.))

¹⁹³ Bonardi, *op.cit.* (bilj. 176), str. 9.

¹⁹⁴ Ona je, uz *opinio iuris* konstitutivni element međunarodnih običaja (također izvora međunarodnog prava). Na *opinio iuris* kao subjektivni element međunarodnog običaja pozivale su se neke države koje su pred Međunarodnim sudom pravde nastojale opravdati svoje argumente ukazivanjem na činjenicu da su uvijek u dogovoru s drugim državama pridržavale pravo uporabe tog oružja u ostvarivanju prava na samoobranu. Sud se prilikom izrade Savjetodavnog mišljenja nije namjeravao izjašnjavati o praksi poznatoj kao "politika odvratanja". U prilog takvom stavu govori i to da je sama međunarodna zajednica bila duboko podijeljena po pitanju predstavlja li nepribjegavanje nuklearnom oružju u proteklih 50 godina *opinio juris* (ICJ Reports 1996, *op. cit.* (bilj. 178), str. 254., paras. 66. - 67.

¹⁹⁵ Bonardi, *op.cit.* (bilj. 176), str. 14.

Vrlo važnom ulogom u počecima i razvoju međunarodnog humanitarnog prava ističe se Međunarodni odbor Crvenog križa koji je, između ostalog, razvoju međunarodnog humanitarnog prava doprinio pozivanjem na pravila običajnog prava koja se moraju primjenjivati u međunarodnim oružanim sukobima.¹⁹⁶ U Studiji o međunarodnom običajnom pravu u oružanim sukobima Odbor je iznio već spominjanu problematiku širenja i pravne neuređenosti zabrane nuklearnog oružja, stavljajući njegovo postojanje u korelaciju s općim načelima i pravilima međunarodnog humanitarnog prava.¹⁹⁷

Odbor je u svojoj Studiji iz 2013. godine istaknuo da, unatoč nepostojanju izričite zabrane nuklearnog oružja, njegova je uporaba u oružanim sukobima regulirana općim pravilima međunarodnog humanitarnog prava koja ograničavaju način na koji se oružje može koristiti i koja navode mjere koje treba poduzeti kako bi se ograničio njegov utjecaj na civile i civilna područja. Najvažnija pravila su: pravilo o zabrani napada usmjerenih na civile ili civilne objekte; pravilo o zabrani neselektivnog napada; pravilo razmjernosti u napadu; pravilo o zaštiti prirodnog okoliša te obveza poduzimanja izvedivih mjera opreza u napadu.¹⁹⁸ Najnovija ugovorna formulacija ovih pravila sadržana je u Dopunskom protokolu I. uz Ženevske konvencije za zaštitu žrtava rata.¹⁹⁹ Prema mišljenju Odbora, ta pravila odražavaju običajno međunarodno humanitarno pravo i primjenjiva su u svim oružanim sukobima. Kao što je detaljno navedeno u raznim studijama, nuklearno oružje ima ozbiljne posljedice, osobito kada se koristi u ili u blizini naseljenih područja. Značajke nuklearnog oružja pokreću važna pitanja o njegovoj kompatibilnosti s pravilima međunarodnog humanitarnog prava koja reguliraju uporabu oružja. Pravilo razlikovanja, odnosno ono koje zabranjuje napade usmjerene na civile ili civilne objekte zahtijeva od stranaka u oružanom sukobu da u svakom trenutku prave razliku između civila i boraca te između civilnih objekata i vojnih ciljeva, što implicira obvezu da napadi moraju biti usmjereni samo protiv vojnih ciljeva - drugim riječima - zabranjeni su napadi usmjereni na civile ili civilne objekte.²⁰⁰ Na ovu se prvu zabranu nadovezuje zabrana neselektivnih napada, što znači da napadi ne bi trebali biti takve prirode da bez razlike pogađaju i vojne ciljeve i civilne objekte.²⁰¹

Postoje ozbiljna pitanja o tome može li se nuklearno oružje koristiti u skladu s ovim osnovnim pravilima međunarodnog humanitarnog prava budući da ono zbog svojih karakterističnih obilježja nabrojanih u Savjetodavnom mišljenju Međunarodnog kaznenog suda ne pruža stopostotnu mogućnost uspješne procjene radi li se o vojnom cilju ili ne. Potresan je stoga podatak da bi upotreba jedne bombe od 10 do 20 kilotona (snaga bombi korištenih u Hirošimi i Nagasakiju) u ili u blizini naseljenog područja, na primjer, vjerojatno ubila ili teško ozlijedila vrlo velik broj civila nanoseći im ozbiljne opekline i

¹⁹⁶ International Committee of the Red Cross, *Information note no. 4: Nuclear weapons and international humanitarian law*, 2013. Dostupno na: ICRC, <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/2013/4132-4-nuclear-weapons-ihl-2013.pdf> (pristupljeno 1. lipnja 2023.). <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/2013/4132-4-nuclear-weapons-ihl-2013.pdf>

¹⁹⁷ *Ibid.*

¹⁹⁸ Casey-Maslen, *op.cit.* (bilj. 40), str. 203. - 212.

¹⁹⁹ *Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I)* 1977., UNTS, sv. 1125, 1979.

²⁰⁰ Andrassy *et al.*, *op.cit.* (bilj. 1), str. 147.

²⁰¹ *Ibid.* Neselektivni napadi su izričito zabranjeni čl. 5., st. 4. Dopunskog protokola I., *op. cit.* (bilj. 199).

uzrokujući pogoršanu zdravstvenu sliku i godinama poslije izloženosti radioaktivnim česticama.²⁰² Osim ljudskih gubitaka, neizbježna su i infrastrukturna oštećenja poput golemih razaranja zgrada unutar nekoliko kilometara od epicentra. Iz svih navedenih razloga postoji ozbiljan rizik da neće biti moguće kontrolirati ili ograničiti neke posljedice kako to zahtijevaju spomenuta pravila međunarodnog humanitarnog prava.²⁰³ Međutim, međunarodno pravo, vodeći se idejom samog ratovanja, ipak priznaje mogućnost postojanja kolateralnih žrtava pod uvjetom da očekivana konkretna vojna prednost nadmašuje potencijalnu opasnost kojoj mogu biti izloženi civili. Međunarodni sud u svom Savjetodavnom mišljenju iz 1996. nije pojmovno odredio princip razmjernosti, osim što se pozvao na zaštitu okoliša tijekom oružanog sukoba.²⁰⁴

Iz svega navedenoga da se zaključiti kako se posljedice uporabe nuklearnog oružja ne mogu utvrditi niti kontrolirati. Međutim, nema sumnje da bi one, ukoliko do njih dođe, bile protivne međunarodnom humanitarnom pravu upravo zbog toga što zbog svoje neselektivne prirode uzrokuju prekomjernu i nepotrebnu bol i patnju ljudi, odnosno materijalnu štetu i štetu okolišu nezamislivih razmjera.²⁰⁵

VIII. ZAKLJUČAK

Imajući na umu činjenicu da sami opstanak čovječanstva ovisi o reguliranom i prije svega ograničenom rukovanju oružjem za masovno uništenje, ne čude stoga dugogodišnji međunarodni naponi na postizanju navedenog cilja. No usprkos katastrofalnim posljedicama koje uporaba takvog oružja može imati ne samo na stranke oružanog sukoba, već indirektno i na cijeli svijet, pravno rješenje ovog gorućeg problema još uvijek nije pronađeno. Rad na izradi pravnog okvira koji bi barem donekle regulirao korištenje oružja za masovno uništenje traje već pedesetak godina, pri čemu kao najvažnije treba istaknuti stupanje na snagu brojnih dvostranih i mnogostranih međunarodnih ugovora, kao i pravno neobvezujućih, ali itekako važnih pravnih instrumenata. Veliku ulogu u tome imalo je i ima međunarodno humanitarno pravo kao podvrsta međunarodnog prava koje se bavi oružanim sukobima. Osim toga, aktualno je i pitanje humanizacije ratovanja koja itekako dolazi do izražaja budući da se nastojanje za ograničavanjem i smanjenjem oružja za masovno uništenje upravo opravdava tim humanitarnim konzekvencama koje bi bile konačni produkt nepromišljene uporabe ove vrste oružja. Što se samog oružja za masovno uništenje tiče, ono se dijeli na kemijsko, biološko i nuklearno. Za razliku od kemijskog i biološkog, čija zabrana je donekle uređena, nuklearno oružje još uvijek postoji kao posebna kategorija oružja za koje se pravna rješenja tek trebaju pronaći. Svojevrsan napredak po tom pitanju vidi se u uspostavi bezatomskih zona, zabranama nuklearnih pokusa te uspostavi brojnih međunarodnih režima kojima je glavni cilj neproliferacija navedene vrste oružja. Posebno pritom treba

²⁰² Premda je izvjestan njihov pad u neposrednom području zahvaćenom eksplozijom, njihova daljnja distribucija uvelike ovisi o prevladavajućim zračnim strujama koje te čestice mogu odnijeti na lokacije daleko od mjesta eksplozije. Vidi *supra.* uz bilj. 196.

²⁰³ *Ibid.*

²⁰⁴ Casey-Maslen, *op.cit.* (bilj. 40), str. 208.

²⁰⁵ Roos, M., "An Updated Overview of the International Law Governing Nuclear Weapons", *Journal of South African Law*, sv. 2016, br. 4, 2016., str. 657. – 658.

staviti naglasak na dvostrane ugovore o smanjenju strateškog naoružanja, Ugovor o neširenju nuklearnog oružja te najnoviji Ugovor o zabrani nuklearnog oružja. Savjetodavno mišljenje Međunarodnog suda iz 1996. godine upozorava kako ta postignuća treba uzeti sa zadržkom budući da niti sam Sud svojevremeno nije bio u stanju donijeti usuglašeno mišljenje o pitanju zakonitosti nuklearnog oružja, čime je izloženi predmet ostavio na rješavanje budućim generacijama. Suvremeno je doba suočena s modernizacijom i naglim razvojem tehnologije, što samo dodatno produbljuje već postojeći jaz između razvoja oružja i jačanja političke moći s jedne, te nastojanja međunarodne zajednice da regulira te aktivnosti radi stvaranja sigurnijeg svijeta s druge strane. Ugovor o zabrani nuklearnog oružja iz 2017. godine predstavlja značajno postignuće međunarodne zajednice u pravnom reguliranju zabrane nuklearnog oružja, no činjenica da nuklearne države nisu postale strankama tog Ugovora izaziva zabrinutost, osobito u svjetlu novih oružanih sukoba i novih prijetnji upotrebe nuklearnog oružja. No, potrebno je podsjetiti i na obvezu iz čl. VI. Ugovora o neširenju nuklearnog oružja kojim se države stranke obvezuju u dobroj vjeri voditi pregovore o prekidu utrke u nuklearnom naoružanju i o nuklearnom razoružanju. U tom smislu bi Ujedinjeni narodi, IAEA i ostale međunarodne organizacije trebale pojačati napore u osudi onih država koje svojim prijetnjama ugrožavaju međunarodni mir i sigurnost i podsjetiti na tragične događaje iz prošlosti koji su uzrokovali katastrofalne humanitarne posljedice, a koji se nikada ne smiju ponoviti.

LITERATURA

Knjige

1. Andrassy, J., Bakotić, B., Lapaš, D., Seršić, M., Vukas, B., *Međunarodno pravo*, sv. 2, Zagreb, 2012.
2. Andrassy, J., Bakotić, B., Seršić, M., Vukas, B., *Međunarodno pravo*, sv. 3, Zagreb, 2006.
3. Casey-Maslen, S., *Nuclear weapons – law, policy and practice*, Cambridge University Press, Cambridge, 2022.
4. Stott, N., "The Treaty of Pelindaba: towards the full implementation of the African NWFZ Treaty", u: Vignard, K. (ur.), *Nuclear-weapon-free zones*, Disarmament forum, UNIDIR, 2011.
5. Vučemilović, A., Volf, M., *Oružja za masovno uništavanje: kemijsko i biološko oružje*. Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Oružane snage Republike Hrvatske, Hrvatsko vojno učilište "Dr. Franjo Tuđman", 2019.

Članci

1. Abe N., "The NPT at Fifty: Successes and Failures", *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, sv. 3, br. 2, 2020.
2. Anand, I.: "The Legality of the use of Nuclear weapons in light of the Treaty on the Prohibition of Nuclear weapons (TPNW) or Nuke Ban Treaty", *Jus Corpus Law Journal*, sv. 3, br. 2, 2022.
3. Bonardi, M. "This Is Not a Bluff': The Need to Request a New ICJ Advisory Opinion on the Threat or Use of Nuclear Weapons", *Connecticut Journal of International Law*, sv. 38, br. 1, 2023.
4. Cronberg T.: "The Security of Nuclear Weapon-Free Zones: The Middle East as a Test Case for Unconditional Security Assurances", *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, sv. 5, br. 1, 2022.
5. Epstein, W., "The Making of the Treaty of Tlatelolco", *Journal of the History of International Law*, sv. 3, br. 2, 2001.
6. Latici, T, Lazarou, E., "Peace and Security in 2021 Overview of EU: Action and Outlook for the Future", *European Parliamentary Research Service, European Parliament*, 2021.

7. Peloso C., "Crafting an Updated Nuclear Non-Proliferation Treaty: Applying the Lessons Learned from the Success of Similar International Treaties to the Nuclear Arms Problem", *Santa Clara Journal of International Law*, sv. 9, br. 2, 2011.
8. Portela, C., "The last nuclear arms control treaties: The INF Treaty and the New START", *Challiot paper*, br. 166, 2021.
9. Rockwood, L., "The Nuclear Non-Proliferation Treaty: A Permanent Commitment to Disarmament and Non-Proliferation", *Nuclear L. Bull.*, sv. 56, br. 9, 1995.
10. Roos, M., "An Updated Overview of the International Law Governing Nuclear Weapons", *Journal of South African Law*, sv. 2016, br. 4, 2016.
11. Sovilj D., Vitanovski N., "Biološki agensi – nečujno oružje oko nas, jesmo li pripravnici?", *Policija i sigurnost*, sv. 26, br. 4, 2017.
12. Stott N., The Treaty of Pelindaba: toward the full implementation of the African NWFZ treaty; DF title pages E_F.cdr (unidir.org)
13. Vignard, K. (ur.), *Nuclear-weapon-free zones*, Disarmament forum, UNIDIR, 2011.

Međunarodni ugovori

1. *Additional Protocol I to the Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean* (UNODA Treaties Database)
2. *Additional Protocol II to the Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean* (UNODA Treaties Database)
3. *Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction*, 1992., UNTS, sv. 1975, 1997.
4. Dopunski protokol I. Ženevskoj konvenciji iz 1949 (*Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I)*), 1977., UNTS, sv. 1125, 1979.
5. *Exchange of letters constituting an agreement in connection with the Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean ("the Tlatelolco Treaty")*, 1996., UNTS, sv. 1946, 1996.
6. *Interim Agreement on certain measures with respect to the limitation of strategic offensive arms (SALT)*, 1972., UNTS, sv. 944, 1974.
7. Konvencija o zabrani usavršavanja, proizvodnje i stvaranja zaliha bakteriološkog (biološkog) i toksičnog oružja, te o njihovom uništenju (*Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons, BTWC*), 1972., UNTS, sv. 1015, 1976.
8. *Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, 1994., UNTS, sv. 3007, 2014.
9. *Protocol for the prohibition of the use in war of asphyxiating, poisonous or other gases, and of bacteriological methods of warfare*, 1925., UNTS, sv. 94, 1929.

10. *Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I)*, 1977., UNTS, sv. 1125, 1979.
11. *Rome Statute of the International Criminal Court*, 1998., UNTS, sv. 2187, 2002.
12. *The Antarctic Treaty*, 1959., UNTS, sv. 402, 1961.
13. Treaty of Rarotonga | United Nations Platform for Nuclear-Weapon-Free Zones
14. Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia | United Nations Platform for Nuclear-Weapon-Free Zones
15. <https://www.opanal.org/en/text-of-the-treaty-of-tlatelolco/>*Treaty on the prohibition of the emplacement of nuclear weapons and other weapons of mass destruction on the sea-bed and the ocean floor and in the subsoil thereof*, 1971., UNTS, sv. 955, 1972.
16. *Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons (NPT)*, 1968., UNTS, sv. 729, 1970.
17. *Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW)*, 2017., UNTS, sv. 3379, 2021.
18. Ugovor o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih pokusa CTBT_English_withCover.pdf (ctbto.org)
19. https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume_____3007/Part/volume-3007-I-52241.pdf[https://treaties.un.org/doc/Treaties/1998/07/19980717_06-33 PM/volume-2187-I-38544-English.pdf](https://treaties.un.org/doc/Treaties/1998/07/19980717_06-33_PM/volume-2187-I-38544-English.pdf)*United Nations Convention on the Law of the Sea*; UNTS, 1982., sv. 1833, 1994.
20. U.S Department of State, Archive, 1997., THE ANTARCTIC TREATY (state.gov)

.Dokumenti Ujedinjenih naroda

1. Rezolucija Opće skupštine o zabrani razvoja i proizvodnje novih vrsta oružja za masovno uništenje i novi sustavi takvog oružja, UN Doc. A/RES/32/84 B, 1977.
2. Rezolucija Opće skupštine, *Cooperation between the United Nations and the Organization for the Prohibition of Chemical Weapons*, UN Doc. A/RES/55/283. 2001.
3. Rezolucija Opće skupštine, UN Doc. A/RES/50/245, 1996.
4. Rezolucija Opće skupštine, *International Day against Nuclear Tests*, UN Doc. A/RES/64/35, 2010.
5. Rezolucija Opće skupštine, UN Doc. A/RES/68/32, 2013.
6. Rezolucija Opće skupštine, *Comprehensive study of the question of nuclear-weapon-free zones in all its aspects*, UN Doc. A/RES/3472 (XXX), 2002.
7. Rezolucija Opće skupštine, *Proposals to take forward multilateral nuclear disarmament negotiations for the achievement and maintenance of a world without nuclear weapons*, UN Doc. A/68/514, 2013.
8. Rezolucija Opće skupštine, *Taking forward multilateral nuclear disarmament negotiations*, UN Doc. A/RES/68/46, 2013.
9. Rezolucija Opće skupštine, UN doc. A/RES/49/75, 1995.

10. Rezolucija Opće skupštine, UN Doc. A/RES/77/54, 2022.
11. Rezolucija Opće skupštine, *Establishment of a Commission to Deal with the Problems Raised by the Discovery of Atomic Energy*, UN Doc. A/RES/1 (I), 1946.
12. Rezolucija Opće skupštine, *Taking forward multilateral nuclear disarmament negotiations*, UN Doc. A/RES/71/258, 2016.
13. Rezolucija Opće skupštine, UN Doc. A/49/49, 1994.
14. Izvješća Opće skupštine, UN Doc. A/71/371, 2016. i A/71/258, 2016.
15. Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty, Meeting of States Signatories, UN Doc. CTBT/MSS/RES/1, 1996
16. *Final Report of the Preparatory Commission for the Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons*; 1997., dostupno na: https://www.opcw.org/sites/default/files/documents/PC_series/PC-XVI/en/PCXVI37.pdf
17. *Final Document of the Ninth Review Conference of the States Parties to the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction*, UN Doc. BWC/CONF.IX/9, 2022.
18. General Assembly - other United Nations conference to negotiate a legally-binding instrument to prohibit nuclear weapons: Second session; Item 9, UN Doc. A/CONF.229/2017/L.3/Rev.1 *Draft treaty on the prohibition of nuclear weapons – Vote Name List* dostupno na: https://s3.amazonaws.com/unoda-web/wp-content/uploads/2017/07/A.Conf_.229.2017.L.3.Rev_.1.pdf
19. Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty; Meeting of States Signatories; CTBT/MSS/RES/1; 1996.; dostupno na: [CTBT-MSS-RES-1-e.pdf](https://www.ctbto.org/Portals/0/CTBT-MSS-RES-1-e.pdf) (ctbto.org)
20. *Review of the Implementation of the Recommendations and Decisions adopted by the General Assembly at its tenth special session: Report of the Disarmament Commission*, UN Doc. A/51/182/Rev.1, 1999., str. 71.
21. United Nations Centre for Disarmament Affairs; 1982.; *Review of the Implementation of the Recommendations and Decisions adopted by the General Assembly at its tenth special session; ANNEX IV United Nations programme of fellowships on disarmament*
22. General Assembly-Tenth Special Session: S-10/2. *Final Document of the Tenth Special Session of the General Assembly*
23. *ICJ Reports 1996: Legality of the Threat or use of Nuclear Weapons (Advisory opinion)*
24. Statute of the Court Of Justice | INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE (icj-cij.org)
25. Yearbook of the International Law Commission, 2022., vol. II, Part Two, *Draft conclusions on identification and legal consequences of peremptory norms of general international law (ius cogens)*; *Conclusion 23*, str. 6.
26. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume999/volume-999-I-14668-English.pdf>Povelja UN-a United Nations Charter (full text) | United Nations
27. Declaration for the Conference of Nuclear-Weapon-Free Zones, CZLAN/CONF/5, 2005.

Dokumenti IAEA-e

1. *SSG-60 Management of Residues Containing Naturally Occurring Radioactive Material from Uranium Production and Other Activities; Protection of People and the Environment* (dostupno na: https://nucleus-apps.iaea.org/nss-oui/Content/Index?type=PublishedCollection&collectionid=m_dd3bd740-594b-4fa1-90ed-6914d23840e2&SearchText=minimal%20concentration#c_efe5316f-3ba2-42e4-9739-1d9f07d3f953)
2. Additional protocol for verification of nuclear safeguards | IAEA (dostupno na: <https://www.iaea.org/topics/additional-protocol#:~:text=The%20Additional%20Protocol%20is%20not%20a%20stand-alone%20agreement%2C,nuclear%20material%20in%20States%20with%20comprehensive%20safeguards%20agreements.>)
3. International Atomic Energy Agency: *Statute as amended up to 28. december 1989* (dostupno na: <https://www.iaea.org/sites/default/files/statute.pdf>)

Internetski izvori

1. Atomic Bomb: Nuclear Bomb, Hiroshima & Nagasaki - HISTORY
2. Barron's <https://www.barrons.com/news/putin-says-moscow-suspending-participation-in-new-start-nuclear-treaty-d307fa0f>
3. Beatomske zone Nuclear-Weapon-Free Zones (NWFZ) At a Glance | Arms Control Association
4. Biological Weapons Convention – UNODA
5. Comprehensive Test Ban Treaty at a Glance | Arms Control Association
6. Dwan R., Kane C., *The ways and means in which nuclear-weapon-free zones contribute to regional peace, stability and other political objectives*; 2020. Microsoft Word - 20200630 UNIDIR Intersessional paper .docx
7. European Parliamentary Research Service: Treaty on the prohibition of nuclear weapons — First meeting of States Parties (europa.eu) 2022.
8. European Parliamentary Research Service; *Peace and Security in 2021 Overview of EU action and outlook for the future*; 2021.; Peace and Security in 2021 (europa.eu)
9. IAEA Office of Public Information and Communication; 2023. *IAEA at a glance: atoms for peace and development* [iaea-at-a-glance.pdf](https://www.iaea.org/publications/iaea-at-a-glance)
10. IAEA – *Medium Term Strategy* (mts2024_2029.pdf (iaea.org))
11. India Conducts Nuclear Tests; Pakistan Follows Suit | Arms Control Association
12. International Committee of the Red Cross; Information Note 4; Nuclear Weapons and International Humanitarian Law 2013. Nuclear weapons and international humanitarian law_ Information Note No. 4_Feb 2013 (icrc.org);

13. International Day against Nuclear Tests | United Nations
14. International Committee of the Red Cross; Information note no. 4; nuclear weapons and international humanitarian law; 2013. Nuclear weapons and international humanitarian law_ Information Note No. 4_Feb 2013 (icrc.org)
15. Kemijsko oružje i njegova pravna uređenost Chemical Weapons – UNODA
16. Međunarodna agencija za atomsku energiju History | IAEA
17. Međunarodna agencija za atomsku energiju iaea-at-a-glance_2021.pdf
18. Mitsubishi UFJ Financial Group, Inc.; 2023 ; Revision of the MUFG Environmental and Social Policy Framework - dostupno na: 230901_en (mufg.jp)
19. North Korean Missile Launches & Nuclear Tests: 1984-Present | Missile Threat (csis.org)
20. Nuclear Weapons – UNODA
21. Nuclear-Weapon-Free Status of Mongolia (nti.org), pristupljeno 31.8.2023.
22. Nuclear-Weapon-Free Zones (NWFZ) At a Glance | Arms Control Association
23. Nuclear weapons ban treaty enters into force – Don't Bank on the Bomb (dontbankonthebomb.com)
24. Stockholmski institut za istraživanje mira SIPRI Yearbook 2023 out now, new data on world nuclear forces, Spotlight films from Stockholm Forum, and more | SIPRI
25. SIPRI Yearbook 2023, World nuclear forces
26. START II and Its Extension Protocol at a Glance | Arms Control Association
27. Secretary-General's Mechanism for Investigation of Alleged Use of Chemical and Biological Weapons (UNSGM) – UNODA
28. The Security of Nuclear Weapon-Free Zones: The Middle East as a Test Case for Unconditional Security Assurances (tandfonline.com)
29. Treaty on Open Skies (nti.org)
30. The Energy from a Nuclear Weapon (atomicarchive.com)
31. The CNS North Korea Missile Test Database (nti.org)
32. Ugovor o zabrani nuklearnog oružja (2021.) How_the_TPNW_Works.pdf (d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net)
33. United Nations: Office for Disarmament Affairs; *SECURING OUR COMMON FUTURE*; An Agenda for Disarmament; New York, 2018. SG+disarmament+agenda_1.pdf (un-arm.org)
34. United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR); 2020.; *The ways and means in which nuclear-weapon-free zones contribute to regional peace, stability and other political objectives*; Microsoft Word - 20200630 UNIDIR Intersessional paper .docx
35. UNODA Structure – UNODA
36. UNODA Treaties Database
37. Ured Ujedinjenih Naroda za pitanja razoružanja UNODA – United Nations Office for Disarmament Affairs

38. Weapons of Mass Destruction - Office for Disarmament Affairs - Regional Centre for Peace and Disarmament in Asia and the Pacific (unrcpd.org)
39. Working Groups Meetings - World Nuclear Association (world-nuclear.org)
40. World Nuclear Fuel Cycle - World Nuclear Association (world-nuclear.org)
41. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/02/website-1-Antarctic-Treaty-Turkiye-update.pdf>
42. CTBTO After Entry into Force | CTBTO
43. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/02/website-1-Antarctic-Treaty-Turkiye-update.pdf>